

הוויכוח בתוך מפא"י על השימוש באלימות, 1932—1935 *

תנועת הפועלים, אשר קמה באירופה במאה ה־19, לא חרתה על דגלה את סיסמת אי־האלימות. כאשר אנו אומרים 'שימוש באלימות' כוונתנו לשימוש בכוח הזרוע כאמצעי להשגת עמדות־כוח פוליטיות, חברתיות או כלכליות. תורתו של מארכס בדבר מלחמת־המעמדות נתנה את הבסיס האידיאולוגי לשימוש בכוח. כנגד החוק והעוצמה הפיזית של המדינה אשר היו לצידם של המעמדות השולטים, העמידה תנועת הפועלים המתגבשת את כוח ההמונים והפעולה ההמונית. במקביל לכך התפתחו בורמים מסוימים של תנועת הפועלים השקפות טרוריסטיות. ככל שהת־קדמה הדמוקרטיה הפוליטית, כן גברו בתנועה הסוציאליסטית היסודות הרפור־מיסטים, שהתרחקו מן האלימות במאבקים פוליטיים־חברתיים. זיקתן של תנועות סוציאליסטיות מסוימות לרעיונות פאציפיסטיים, ערב מלחמת העולם הראשונה ואחריה, היזקה בתוכן את המגמות השוללות אלימות. לעומת זאת, אותן תנועות שדגלו במהפכה ובדיקטטורה כדרך יחידה לשלטון, המשיכו לראות באלימות אמצעי מאבק לגיטימי.

הזרם העיקרי בתנועת הפועלים היהודית בארץ־ישראל ראה את עצמו כחלק מן המחנה הסוציאליסטי־הדמוקרטי. זיקה זו לא נבעה מתוך שלילה עקרונית של המהפכה והדיקטטורה, אלא מתוך ניתוח מצבה של התנועה הציונית, ההגשמה הציונית ומעמדה של תנועת הפועלים הארץ־ישראלית בקרב העם היהודי. בארץ־ישראל, שבה היה השלטון, מאז מלחמת העולם הראשונה, בידי של המנדטאטור הבריטי, לא בא בחשבון מאבק אלים על תפיסת השלטון בתוך הישוב היהודי. גם המצב הפוליטי, נוכח הישוב הערבי בארץ, הכתיב שמירת השקט¹ לכן כשם שהקונ־סטרקטיביום ההתישבותי ובנין משק הפועלים דחקו את 'מלחמת המעמדות' הבו־רוכביסטית, כך השאיפה להגמוניה בישוב היהודי בארץ־ישראל ובתנועה הציונית, דחקה את השאיפה למהפכה ולדיקטטורה של הפרולטאריאון היהודי. אולם מתחת למעטה הדמוקרטי של התנועה תססה מסורת אחרת, שמוצאה מן הזרמים המהפכניים

* הערת העורך: המאמר הזה נכתב ב־1975, בעקבות מחקר מקיף של המחברת על המאבקים לעבודה עברית. ראה ספרה, המאבק הנכזב — עבודה עברית — 1929—1939, תל־אביב תשל"ו.

1. זכורים היו היטב מאורעות 1921 שלפי הגירסה שקנתה לה בשעתה מהלכים, החלו מהתנגשות שהסתיימה בחילופי־מהלומות בין מפגיני אחד במאי של 'אחדות העבודה' לבין מפגינים מופ"סיים.

ברוסיה של ראשית המאה ה-20, שינקה השראתה מן המהפכה הבולשביסטית ולקחה. מסורת זו התבטאה בהערכה לעשייה בברית-המועצות ובסלחנות לטרור שנתלוה אליה, בנוסח 'כאשר חוטבים עצים עפים שבבים', מצידם של אישים כבן-גוריון וטבנקין. את ביטויה המעשי של מסורת זו נמצא בשיטות הארגון הצנטראליסטיות שבהן אורגנה התנועה, ובניצול מנגנון ההסתדרות לשם כפיית "רצון הכללי", כפי שהוא נתפס על-ידי ההנהגה, על פרטים ועל גופים.

מאז ראשית ימי ההסתדרות היתה הזכות לעבודה אמצעי-הלחץ העיקרי לכפיית מרות הכלל על היחיד ועל הגופים הפרטיקולאריים²: לחץ כלכלי נחשב לאמצעי לגיטימי במאבק חברתי ופוליטי. כאשר הפר גודר העבודה את משמעת ההסתדרות, הפסיקה זו את תקציביו.

סובלנות כלפי יריבים פוליטיים או מעמדיים לא היתה מקובלת. 'משחק הוגן' לא היה בין המושגים שהביאו עמם אנשי העליות השניה, השלישית והרביעית ממזרח אירופה. מעורבותם במאבקים השונים היתה כרוכה בקנאות אידיאית. במשך הזמן, הפכה זו גם לקנאות ארגונית. בטחונם המוחלט שהם מייצגים את דרך-המלך של תנועת הפועלים בארץ נתן לחברי 'אחדות-העבודה', ואחר כך מפא"י, את הבסיס המוסרי לכפיית רצונם על האחרים.

שניים היו התחומים שבהם הפך במהרה הוויכוח לוויכוח 'בידיים' — תחום 'העבודה המאורגנת' ותחום 'העבודה העברית'. בסוף שנות ה-20 וראשית שנות ה-30 היה המאבק לעבודה עברית הגילוי החריף ביותר למאבק מעמדי, שכן בתקופה זו, שבה שרר משבר כלכלי בארץ, נאבקו הפועלים על עצם הזכות לעבודה, במילי-טנטיות גוברת, פרי מצבם הקשה. המשמרות ההמוניות בשערי הפרדסים, שמנעו את הפועלים הערבים מלהיכנס ולעבוד, 'הורדות' של פועלים ערבים מן העבודה היו מעשי-כפיה אם מרומזים ואם גלויים. המנהג ללכת בהמון אל ביתו של האיכר הממרה ולפעמים אף לנתץ את זגוגיותיו, או לפרוץ אל תוך הבית, היה גם כן בגדר כפיה אלימה על האיכר. ההצדקה למעשים אלה נמצאה במטרה הלאומית שאותה נועדו לשרת, שכן השלטת העבודה העברית היתה מקובלת על רובו של הישוב כאינטרס לאומי. זאת ועוד: בתקופה של רעב ומחסור, כמו בשנת 1927, נתקבלה בהבנה התפרצותם של פועלים מובטלים אל משרדי הוועד החקלאי בפתח-תקווה. אך מצד שני, השימוש התדיר במשמרות כבאמצעי-מאבק לעבודה עברית החריף את המאבקים המעמדיים במושבות ונתעוררה השאלה, אם איננו מכשיל את מטרותם, שכן האיכרים נבהלו מאלימות הפועלים העברים והתבצרו בסירובם להעסיקם. ויכוח פנימי נתעורר בתנועה על אמצעי-המאבק לעבודה עברית, ובו נחשפו

2. כאשר ב-1924 הוצאה המפלגה הקומוניסטית מן ההסתדרות, גיטלה מחבריה הזכות לקבל עבודה. בראשית שנות ה-20 התנהל מאבק חריף על חלוקת-עבודה בין פועלי 'המזרח' לבין ההסתדרות; מאבק זה לווה בהתפרצויות אלימות, מהלומות והריסת בניינים שנבנו על-ידי פועלי ההסתדרות המתחרה על 'הפועל המזרחי'. בסופו של דבר נאלצה ההסתדרות להגיע לידי מודוס-ויוונדי עם פועלים אלה, להכיר בזכותם להתקיים כהסתדרות נפרדת ולהתחלק עמם במקומות העבודה לפי מפתח קבוע.

שתי תפיסות יסודיות באשר לדרך בה תנהג תנועת הפועלים ביחסיה עם מעמדות ואלמנטים שמחוצה לה — דרך העימות של כוח הפועלים עם כוחם של המעמדות האחרים, או דרך של שכנוע רעיוני, המחייבת שיתוף-פעולה בין חוגי הישוב השונים; דרך של מאבק-מעמדי, עם שמירת האופציה של ניצול כוחם המספרי של הפועלים לכפיית רצונם — מזה; או דרך של הסכם בין-מעמדי — מזה. מצד אחד של המתרס עמד הרצפליד, שאמר 'אני הייתי מוציא מההסתדרות בעד מעשי אלימות בעת משמרות, ניפוץ שמשות וכו'; אולם אני מיוחד להגיד זאת, בעד דעה כזאת ירגמו אותי היום באבנים.³ ומצד שני — 'טבנקין אשר ראה במצב הקיים במושבה — התקפה מעמדית על הפועל וארגונו, המחייבת מלחמה. לא צריך להראות שאפשרית משמרת "פאציפיסטית" [...] אנו צריכים, כמובן, לקרוא לאח-ריות ולשקט, אבל אין זו פרוגרמה.⁴ דומה שבן-גוריון, בעל-הגוישה הפראגמטיס-טית, ייצג את עמדת הרוב: 'עלינו להעריך את יחסי-הכוחות ואת המצב הכללי במושבות האלו, ולפי זה לקבוע את התכסיס שלנו ושום תכסיס אינו פסול למפרע במלחמתנו זאת'.⁵

השוללים עקרונית נקיטת אלימות היו מיעוט זעיר במרכז. גם אלה שהתנגדו למשמרות אלימות, כמו שפרינצק או לוביאניקר, לא העמידו את השאלה העקרונית על חודה, אלא נימקו את עמדתם בשיקולים הנובעים מתוך אינטרס המאבק לעבודה עברית. היו אלה אנשי השורה במושבות שדחפו למעשי האלימות שבהם מצאו פורקן מרגשות-תסכול הנובעים מכשלונות המאבק לעבודה עברית ומקשיי קיומם, ומהם שאבו תחושת-כוח והרגשת חשיבות עצמית.

הוויכוח על האלימות בעת משמרות במושבות נערך על רקע המאבק לעבודה מאורגנת, והתנהל בד-בבד עם המאבק לעבודה עברית. ב-1930 נתקבלו חברי בית"ר בכפר-סבא לעבודה אצל שני איכרים שלא באמצעות לשכת העבודה ההסתדרותית. משפנו אליהם ראשי מועצת הפועלים במקום ודרשו לקבל עבודה דרך הלשכה, בעלת המונופול על חלוקת העבודה במקום, סירבו.⁶ הפרשה התגלגלה לתגרות-ידיים והביאה להחרפה ניכרת של היחסים בכפר-סבא בין איכרים ופועלים. רוב חברי מפא"י ראו בפרשת כפר-סבא ביטוי למאבק המעמדי של האיכרים במקום, שכוונתו להרוס את ההסתדרות. עם זאת הם לא נתנו תשובה לשאלה, כיצד יכלו הבית"רים לקבל עבודה שלא בדרך של שבירת ארגון, חילופי מהלומות והתערבות המשטרה, שכן למעשה הוצאו הבית"רים מכלל ארגוני הפועלים שעמם חותרת

3. פרוטוקול מרכז מפא"י, 19.12.1931—18; בית-ברל (להלן: ב"ב) 23/31.

4. פרוטוקול מרכז מפא"י, 20.12.1931; ב"ב 23/31.

5. שם.

6. לפי גירסתו של ג' הרפז. קדם לכך סירוב האחראים ללשכה ההסתדרותית בכפר-סבא לרשום בה את חברי בית"ר ולחלק להם עבודה, ורק לאחר שקיבלו עבודה בעורת המעבידיים, באה הפניה אליהם מצד ההסתדרות. פרוטוקול הוועד-הפועל של ההסתדרות, 27.3.1933.

ההסתדרות להסכם על חלוקת-עבודה.⁷ אי-הכרת הבית"רים כארגון נבעה מן התפיסה הכוללנית של ההסתדרות כמייצגת כל פועלי ארץ-ישראל, ששללה קיומו של ארגון פועלים מקביל, 'השובר' את אחדות התנועה, או לפי מינוח מתנגדיה, את המונופול של ההסתדרות בתחום העבודה. גישת פעילי ההסתדרות היתה, שיש למנוע הכרה מארגונים מתחרים — כל עוד ניתן הדבר. פירושה המעשי של גישה זו לגבי הבית"רים היה — שלילת הזכות לעבודה. עמדתה זו של ההסתדרות יצרה א-פריורי סיבה לסיטואציה הגוררת אלימות, ואת צידוקה של אלימות זו. פועלים אשר מסיבות כלשהן סירבו להיכנס להסתדרות, הועמדו לפני הברירה — להשיג עבודה על-ידי הפרת ארגון ההסתדרות ולהסתכן במכות, או להדול מקיום כארגון נפרד.

להחרפת הבעיה תרם אופיו של ארגון הפועלים הרביזיוניסטיים, כפי שראוהו חברי ההסתדרות. מבלי להיכנס לשאלה אם תדמית הרביזיוניסטים, כפי שנצטיירה בעיני אנשי תנועת הפועלים, תאמה את המציאות, או לא, אין ספק שתדמית סוב"ייקטיבית זו קבעה במידה רבה את היחס לבית"ר ומן הראוי לבחון את מקורותיה. כבר בימי הגדודים העבריים, ימי ירח-הדבש בין ז'בוטינסקי ומנהיגיה העתידיים של תנועת הפועלים, חשו אלה שז'בוטינסקי 'אחר'.⁸ אך הקרע בין התנועה הרביזיוניסטית לבין תנועת הפועלים לא בא אלא בעקבות הוויכוח על הקמת הסוכנות היהודית. התהלוכה הבית"רית לכותל-המערבי ערב מאורעות 1929 הוצגה כאחד הגורמים למאורעות, וחזיקה את הרושם שהבית"רים הם אלמנט מסוכן ובלתי-מרוסן. באותו זמן החלו מגיעים לארץ בית"רים מפולין, ואלה, שלא כמו העולים הרביזיוניסטים שבאו מליטא לפניהם, חסרו את הסממנים המקובלים של תנועה חלוצית.

בנוסף לכך פרצו תגרות אחדות אשר תרמו לדעה השלילית: ב-1 במאי 1928, היתה התנפלות של בית"רים על תהלוכת פועלי-ציון — התנפלות שנועדה לקרוע מידם את הדגל האדום. בליל שמחת-תורה, תרפ"ט (1928), נערכה התנפלות על קלוב פועלי-ציון על-ידי 'גדוד-מגיני-השפה' שחבריו היו מחוגי הרביזיוניסטים.⁹ אמנם היו אלה תופעות בודדות, שלא נצטרפו לכלל שיטה אך הן השאירו רישומן לאחר מאורעות 1929 החלה פעילות 'ברית הרביזיונים', שחבריה הפריעו לגורמן

7. בעת הדיון ב-15.8.1930 בשאלת הלשכה במושבות, נדחתה הצעתו של ברל כצנלסון בדבר לשכה נייטרלית. עם זאת נתקבלה החלטה 'על דבר הצורך להגיע לידי פעולה משותפת קבועה של כל ארגוני הפועלים בכל מקום שיש כאלה מחוץ להסתדרות הכללית (כגון 'הפועל המזרחי', פועלים תימנים וכו')'. באותו דיון הבחין מ' נמיר-רובסקי בין ארגוני פועלים המוכרים בתור שכאלה על-ידי ההסתדרות, וארגוני פועלים המוכרים על-ידי המעבידים. את הבית"רים כלל בסוג השני, וקבע שאי-אפשר להכיר בהם כנארגון פועלים. פרוטוקול מרכז מפא"י, 15.8.1930; ב"ב 23/30.

8. רחל כצנלסון-שו"ר, מסות ורשימות, תל-אביב תש"ו, עמ' 251.

9. כבר אז זיהו מ' ביילינסון וב' כצנלסון, במאמרי התגובה שלהם, את הרביזיוניסטים עם הפאשיסטים האיטלקים, בשל דרך האלימות והאגרוף בחיים הציבוריים שנקטו בה. דבר 3.5.1928; דבר 1.2.1929; הפועל הצעיר, 12.10.1928.

בנטוויץ' בהרצאתו 'ירושלים — עיר השלום', הפריעו למיפקד-האוכלוסין, והפגינו נגד סגן שר-המושב הבריטי, שילס, שערך אז ביקור בארץ.

מעשים אלה לא זכו בשעתם להד ניכר בעיתונות הפועלים, ורק בתקופה יותר מאוחרת נזקפו לחשבון חטאי הבית"רים. אז החל להופיע העיתון 'חזית העם', שהסית הסתה פרועה עד כדי 'רצח-אופי' כנגד מנהיגי תנועת הפועלים. הדמיון בין אלימות מילולית זו ושיטות העיתונות הפאשיסטית והנאצית ביהסה למנהיגי פועלים חזק את התחושה שתופעת הבריונות בארץ יונקת השראתה מאותם זרמים.

לקראת קיץ 1932 החמירו היחסים: בית"רים נכנסו למקומות עבודה חדשים בבנין בתל-אביב, שלא לפי המפתח המוסכם בין העירייה וההסתדרות.¹⁰ הקבלנים הזמינו את המשטרה, להגן על עובדיהם. המעשה הוקע על-ידי הפועלים כפגם מוסרי ואסטי, מתוך הישענות על מסורת יהודית בת-דורות הפוסלת את הפניה ל'ערכ-אות של גויים' (אף שמשטרת תל-אביב היתה יהודית). בעיתון הנוער העובד 'במעלה' הופיעו מאמרים הקוראים לגלות כוח נגד 'התעללות' הבית"רים.¹¹ אין זה מקרה, שההחרפה של סגנון הכתיבה והחזרה על התביעה 'להראות להם' באו בסוף שנת 1932. זוהי תקופת שבת פרומין שהופרה על-ידי חברי בית"ר — 'נקודת-השבירה' בהתייחסותה של מפא"י לרביזיוניסטים.

מאז המאה ה-19 נחשבה השביתה לכלי-נשקו החשוב ביותר של מעמד הפועלים. היא נתקדשה על-ידי המארטירולוגיה של השובתים, שסבלו חרפת-רעב ופגיעות מצד המשטרה. המושג 'מפירי-שביתה' היה שם-נרדף לבוגד, למלשין, שכן מפירי-השביתה שבר את הסולידריות של הפועלים ושימש כלי-נשק בידי המעבידים כנגד נסיונו של הפועל-השובת לשפר תנאי חייו. על רקע זה יש להבין את השבר הפסי-כולוגי שנפער עם הופעת הבית"רים כמפירי-שביתה.

השביתה בבית-החרושת 'פרומין' לא פרצה בשל סכסוך על תנאי-עבודה, אלא בשל בעיית העבודה המאורגנת. מועצת פועלי ירושלים תבעה מבעל בית-

10. ההסכם קבע ששני-שלישים ממקומות העבודה שייכים לפועלי ההסתדרות ושליש לפועלי הארגונים האחרים. 'דבר', 14.10.1932, 16.10.1932.

11. 'העורבים השחורים', במעלה, 5.8.1932; 'מקרים קלי ערך', במעלה, 14.10.1932; 'לכך משטים את הנוער', במעלה, 13.1.1933.

בדיקת הדברים מעלה, שבמקרה אחד — 'התעללות' הסתכמה בכך ש'כמעט בכל שנה ביום האחד במאי 'מתגודדים נערי 'הברית', מוכנים ומזומנים להראות גבורתם ולבוא לעזרת המשטרה'. באותו מאמר יש גם רמז לכך, שנערי בית"ר פגעו בפועלים בודדים המזדמנים בדרכם — אולם לא מובאת דוגמה למעשה מסוג זה. מסקנת המאמר היא: 'עם עיקש תתפתל — נדע להשיב ל'גיבורים' האלה כגמולם' ('העורבים השחורים', שם). בליל ראש-השנה, עברו בית"רים מבוססים בחוצות תל-אביב, שרים 'קדימה האגרוף'. בהיותם בגילופין, נסתבכו בקטטה עם קבוצת נערי 'הנוער העובד'. לא ברור כיצד פרצה הקטטה. על מעשה זה הגיב העיתון באומרו: 'מקרים קטנים וקלי ערך כאלה — אם לא תבוא ההגבה המתאימה להם מצד ציבור הפועלים בזמנה, יכולים להיהפך לרועץ לנו ולחיינו' ('מקרים קלי ערך', שם). בעת תהלוכת ילדי בית-הספר לנוער העובד קרעו בית"רים את הדגל האדום מידי הילדים. הגיב 'במעלה': 'יודוע ידוע כל שזואינו כי נדע לשמור על כבודנו ועל דגלנו' ('לכך משטים את הנוער', שם).

החרושת להכיר שזה מקום עבודה מאורגן על-ידי ההסתדרות, כלומר להתחייב לקבל פועלים אך ורק דרך לשכת העבודה. משסירב בעל בית-החרושת לקבל את הדין, פתחו הפועלים במקום בשביתה. פועלת אחת סירבה להצטרף לשביתה. לאחר מעשה, העלו הרביזיוניסטים על גס כבית"רית, אולם דומה שהיתה זו סתם פעולה לא-מאורגנת, כדוגמת רבים אחרים בירושלים. משהציע בעל בית-החרושת לקיים בוררות והפועלים דחו את הצעתו, הזמין לעבודה בית"רים במקום השובתים, ואלה נענו להזמנה. הם טענו שהגדרת מקום העבודה כמאורגן על-ידי ההסתדרות משמ-עותה סגירת המקום בפניהם, ולכן אין זו לידם שביתה שסיבותיה כלכליות, אלא פוליטיות, ולפיכך הפרתה מותרת. אי-אפשר להתעלם מן ההגיון הפנימי שבטיעוני הבית"רים: הדרך אל ההסתדרות ואל לשכת העבודה שלה נחסמה עבורם בשל תפיסתם האידיאולוגית השונה לגבי אופיה הרצוי של ההסתדרות. אמנם נתאפשר להם להצטרף להסתדרות כאנוסים, אך לא נמצאה להם דרך להשיג עבודה בארץ, אלא אם יחדלו להיות בית"רים. מועצות הפועלים השתדלו להבטיח עבודה לחברי ההסתדרות ולסגור בפני הבית"רים מקומות עבודה מאורגנים. לכן הפך המאבק לעבודה מאורגנת למאבק אנטי-בית"רי.¹² במהלך שבת פרו מין פירסם ז'בוטינסקי את מאמרו הידוע 'כן, לשבור',¹³ ובו קבע שמותר להפר שביתה כאשר מטרתה לשבור את המונופולין של ההסתדרות על שוק-העבודה בארץ. זאת כדי לפתוח פתח לקיומם של ארגוני פועלים השואפים להשתית את מערכת היחסים בין עובדים ומעבידים בתקופת בנין הארץ על בוררות-חובה ולשכה נייטראלית. דומה שמעטים ביותר, אם בכלל, קראו את מאמרו זה של ז'בוטינסקי, אולם הוא מילא תפקיד חשוב בתעמולה כנגד הרביזיוניסטים. עיתונות הפועלים בארץ ומהוצה לה טענה שכוונתו לשבירת ההסתדרות, שכמוה כשבירת עוצמתו של מעמד הפועלים.¹⁴

במשך החודשים נובמבר—דצמבר 1932 התנהלו דיונים בוועד הפועל של ההס-תדרות בסוגיית השימוש באלימות בעת השביתה בבית-החרושת פרו מין. בעוד

12. דבר, 14.10.1932; 17.10.1932; 18.10.1932.

13. בסער, ירושלים תשי"ג, עמ' 42—53.

14. דוגמה אופיינית לסגנון התעמולה באותם ימים היתה הופעתו של בן-גוריון בפני מסיבת עיתונאים בבית הוועד הפועל של ההסתדרות, ב-28.11.1932. בהופעה זו מנה בן גוריון אחד לאחד את כל הטאי הרביזיוניסטים, הפרובוקאציות שלהם, השיסוי שנערך בעיתונותם כנגד הפועלים. הופעתו זו באה לסתור את טענת הרביזיוניסטים שהפועלים הם המונעים הסכמים קולקטיביים ויחסי-מעמדות תקינים. אמר בן-גוריון: 'אם הת-אחדות האיכרים תסכים לעקרון העבודה העברית ויחד עם התאחדות בעלי-התעשייה תהיה נכונה להיכנע לרצון הלאומי וללשכות עבודה המורכבות מעובדים ומעבידים בהשתתפות כל המוסדות הלאומיים, הרי במשך 5 רגעים תינתן הסכמת ההסתדרות לכך' (ביולטין הוועד-הפועל של ההסתדרות, 6.12.1932; בית ברל 401/33, כרך א'). בדיקת משפט זה מוכיחה שההסתדרות היתה מוכנה להסכמים בתנאי ששותפיה להסכם יקבלו מראש את תנאיה, לרבות הלשכה המשותפת. הצגת עמדה המחייבת את הצד השני לכניעה — כנכונות להסכם, היתה אופיינית לתעמולה ששאפה להציג את תנועת הפועלים כנתקפת ומתגוננת.

שהוועד הפועל, שיוצג על-ידי דוד רמז, התנגד לאלמות, תבעו נציגי מועצת פועלי ירושלים ובראשם אהרון רבינוביץ להתיר את הרצועה, בטענה שהחברים מן השורה לא יצייתו לאיסור ויפרו מרות ההסתדרות.¹⁵

¹⁶ גורפינקל קבע 'כי ההסתדרות שתאסור הרמת-יד על מפירי-שביתה לא תתקיים',¹⁶ שכן הארגון ייהרס. לעמדה זו הצטרף בן-גוריון, שכדרכו התבטא בצורה חריפה ביותר: 'בכל פעם שמרימים צעקה נגד אלמות מטעמי מוסר אני איני מושפע כי אני רואה בזה צביעות מעמדית. גחוצה אחריות גדולה להבחנת הגבולות בין המותר ואסור'.¹⁷ אמנם, מ' בילינסון, א' קפלן וד' רמז גילו בוויכוח זה את דעתם המתנגדת לאלמות כנגד מפירי-השביתה, והציעו במקום זאת להשתמש בלחץ כלכלי על בית-החרושת על-ידי הקמת בית-חרושת מתחרה על-ידי ההסתדרות. אך רוב המשתתפים באותם דיונים ראו בשימוש בכוח נגד מפירי-שביתה צורת מאבק לגיטימית כנגד אנשים שחרגו מכללי המשחק המקובלים בין עובדים ומעבידים, ובתוך כך התעלמו מהעובדה, שכללים אלה, כפי שנקבעו על-ידי ההסתדרות, הוציאו מראש את הבית"רים מן המשחק.

שביתה פרומין נסתיימה למעשה בכשלון ההסתדרות שנאלצה להסכים להמשך עבודתם של הבית"רים מפירי-השביתה במקום. קומץ של בית"רים הצליח לקרוא-תגר על הסתדרות אדירה המונה עשרות אלפי חברים ולהעמידה ככלי-ריק בעיני כל הישוב, ואילו למנהיגי ההסתדרות לא נמצאה הנוסחה הגואלת, אשר תפתור את בעית הבית"רים, וזאת למרות שנוסחה כזאת נמצאה בהישג-יד — מדובר בהכרת ההסתדרות בזכות-קיומו של ארגון בית"ר, שתהיה כרוכה בהסכם עמו בדבר חלוקת-עבודה. להלכה הוסכם על כך בוועידת ההסתדרות הרביעית, אך למעשה ההחלטה לא בוצעה. מסתבר שמעצורים פסיכולוגיים חמורים מנעו מרוב מנהיגי הפועלים להסכים להסדר מסוג זה. מנקודת-ראותם של מנהיגי ההסתדרות נוצר מצב ללא-מוצא שגרם לתחושת תסכול וחוסר-ישע. זמן קצר לאחר סיומה של שביתה פרומין הועמדה ההסתדרות בפני בעיה דומה בפתח-תקווה. כאן החליטה מועצת הפועלים, לאחר משא-ומתן עם קבלני הבניה על שורה של תביעות, ובתוכן תביעה להכרת הארגון ההסתדרותי, להכריז שביתה בענף הבנין. ערב השביתה פנתה המועצה לחברי ארגון בית"ר במקום בתביעה שלא ישברו את השביתה, כי היא כלכלית באופיה. על כך ענו הבית"רים ששביתה זו אופיה פוליטי שכן כוונתה לסגור את מקצוע הבנין בפניהם. משפרצה השביתה ב-27 בפברואר 1932, יצאו בית"רים אחדים לעבודה לעבודה בבנינים המושבתים. משנתארכה השביתה היא הפכה ל-*cause célèbre* של הבית"רים ברחבי-הארץ, והם נתגייסו לעבודה בפתח-תקווה, בעידודם של קבלני הבנין במקום והוועד החקלאי של פתח-תקווה,

15. פרוטוקול הוועד-הפועל של ההסתדרות, 21.11.1932.

16. פרוטוקול הוועד-הפועל של ההסתדרות, 15.11.1932.

17. פרוטוקול הוועד-הפועל של ההסתדרות, 21.11.1932; בדבריו על 'צביעות מעמדית' התייחס, כנראה, בן-גוריון למ' סמילנסקי שהירבה להתקיף את השימוש באלמות.

שהיו לו חשבונות משלו עם מועצת הפועלים במקום. עד-מהרה החלו תיגרות-ידיים בין משמרות הפועלים השובתים לבין הבית"רים העובדים, המשטרה אסרה עשרות פועלים והעמידה אותם לדין. נסיונות להסכם עם הקבלנים נכשלו, שכן הקבלנים העמידו תנאי שהבית"רים יישארו במקומות העבודה; למתן לגיטימציה זו להפרת-שביתה לא יכלו נציגי הפועלים להסכים. לא היה מוצא אלא להמשיך לקיים את המשמרות, ולא היה מנוס מן האלימות שנתלוותה אליהן, שכן העימות שבין עשרות פועלים הניצבים במשמרות לבין בית"רים אחדים, העובדים מולם — מזמין אלימות.

מאז ראשית מארס 1933 פירסם 'דבר' בהתמדה ידיעות מן הנעשה בפתח-תקוה. קו ההסברה שלו התבסס על הדגשת הברית בין המשטרה הבריטית והארץ-ישראלית — כלומר הערבית — לבין בעלי-הבתים והבית"רים, ועל תמיכתם של איכרים חומכי עבודה ערבית בבית"רים. מצד שני, הדגיש 'דבר' את רצונם של הפועלים בפשרה ובהסדר, תוך קבלת מרות הלאום — היינו, תיווכו של הוועד הלאומי — שהקבלנים והבית"רים סירבו לקבלה.¹⁸

'דבר' ניסה לטשטש במידת האפשר את מעשי-האלימות בעת השביתה, ונמנע מצידוק או גינוי המקרים שבהם הודה בכך שפרצו תיגרות ליד הבנינים. הוא השתדל להוכיח שהאלימות מן הצד שכנגד גרועה מזו של חברי ההסתדרות.¹⁹ בראשית השביתה החליט הוועד הפועל לצמצם את הפעולה בפתח-תקוה לבניי-נים המושבתים בלבד ולהימנע מהחרפת היחסים במקום.²⁰ משנתמשכה השביתה החליט הוועד-הפועל לפעול באמצעות הנהלת הסוכנות והוועד הלאומי, שיתבעו הפסקת העבודה על-ידי הבית"רים כתנאי מוקדם לבוררות, אולם דרך פעולה זו נכשלה בשל עמדות אינטרסאנטיות של שני הצדדים.²¹ חוגים נרחבים בהנהגת ההסתדרות נתפסו עתה לפאניקה. מאורעות פתח-תקוה נתפרשו על-ידם כחלק

18. ראה 'דבר', מארס-אפריל 1933. וביחוד: 16.3.1933; 19.3.1933; 27.3.1933; 10.4.1933.

19. כך למשל, הכחיש 'דבר' נמרצות את הטיעון של סמילנסקי והבית"רים כאילו אחד מהם נדקר בסכין על-ידי חבר ההסתדרות וטען שבסך-הכול הוא נפצע ממכת מקל. מצד שני הרבה העיתון לספר את סיפור המעשה שאירע ימים מספר לאחר מכן, כאשר בית"רי דקר בסכין פועל-משמרת. דבר, 13.3.1933; 21.3.1933.

20. תביעתו של קפלן להימנע מהתפרצויות בשעת המשמרות, שכן ההתפרצות תגרום אך להתערבות נמרצת יותר של כוחות משטרה — לא מצאה את דרכה להחלטות. פרוטוקול הוועד-הפועל של ההסתדרות, 9.3.1933.

21. הוועד הלאומי, שבו היה לנציגי הפועלים רוב, קיבל אמנם החלטה ברוח זו ועל-ידי כך הוצגו הפועלים כמקבלי-מרות-לאומית בעוד המעמדות האחרים מוצגים כמפיריה; לעומת זה לא קיבלה הנהלת הסוכנות, שבה לא נמצא רוב לפועלים, החלטה ברוח זו, אלא הציעה הפסקת העבודה בכל ענף הבנין בפתח-תקוה, שכן שם פעלו קבוצות קבלניות, שהתחרו בקבלני הבניה. הקבלנים תבעו, כתנאי להפסקת העבודה בבנייניהם, שגם הקבוצות הקבלניות ישבתו מעבודתן, אחרת ייפגעו מן השביתה רק הקבלנים 'הבורגנים'. מועצת פועלי פתח-תקוה לא היתה מוכנה להסכים לכך, בגלל האינטרסים של אגודת פועלי הבנין, ולכן לא שלחה הסוכנות ועדת-תיווך למקום. פרוטוקול של מרכז מפא"י, 26.3.1933. ב"ב 23/33 פרוטוקול של הוועד-הפועל, 20.3.1933.

ממסע מתוכנן לשבירת ההסתדרות. העובדה שחלקים מ'המזרחי' ומהציונים הכלליים תמכו בעמדת הבית"רים גרמה להתחדדות התחושה שהמדובר כאן בקיומה של ברית פוליטית-מעמדית רחבה המכוונת לשבירת כוחו של מעמד הפועלים על-ידי שלילת כללי-הגשק המקובל ביותר במלחמה מקצועית — השביתה. העובדה שציבור הפועלים המאורגן בהסתדרות היה, בחשבון סופי, חזק בהרבה מכל אותם ארגונים שוליים, שניסו לערער על המונופולין שלו בשוק העבודה, לא מנעה היווצרות תחושות עוול וקיפוח אצל מנהיגי, הנובעות מהרגשה סובייקטיבית של חולשה.²² בן-גוריון הציע לקיים שביתת-אזהרה כללית ליום אחד בפתח-תקוה ואם זו לא תועיל — 'להוריד' הבית"רים מהעבודה ברחבי-הארץ, ואם המעסיקים יגלו התנגדות — להכריז שביתה כללית של חברי ההסתדרות בכל הארץ.²³ פירוש הדבר היה הרחבת תחום המערכה על-פני כל הארץ, עם שימוש בלתי-מרוסן בכוח ההמונים. הורדת הבית"רים מעבודה ברחבי-הארץ תהיה מטבע הדברים כרוכה באלימות. יחד עם זה ראה בן-גוריון בבית"רים יסוד פועלי-אידיאליסטי, אשר מניעיו פוליטיים. לכן היה פטור מן הצורך להכיר שבעיית הארגון הנפרד של הבית"רים צמחה ממצוקה אמיתית שנבעה, בין השאר, מטעויות טאקטיות של מנהיגי הפועלים במקומות, ומכך שההסתדרות לא התירה לבית"רים להקים לשכה מקבילה משלהם.²⁴ התעלמות זו מצאה את ביטויה בטענתו התמימה, שאף בית"רי לא קופח בעבודה. לעומת בן-גוריון היה טבנקין קיצוני יותר בעמדתו העקרונית, ומתון יחסית בהצעתו המעשית. הוא שלל לחלוטין את קיומו של יסוד אידיאליסטי אצל הבית"רים כתנועה וכפרטים, וראה אותם כמכשיר במלחמה המעמדית נגד הפועל. הוא

22. בן-גוריון מדבר על כך שאין תקוה שדעת-הקהל מחוצה לפועלים תתעורר, ובנובמבר מוסיף: 'מה לעשות אם אין כרגע דעת-קהל. איננו יכולים להפסיק את פעולותינו עד שתקום דעת-קהל המבינה אותנו. כרגע יש שנאה מעמדית עיוורת שאין דוגמתה'. פרוטוקול הוועד-הפועל של ההסתדרות, 27.3.1933. גישה זו, שפסלה דעת-קהל ביקורתית בנימוק של חוסר-הגינות, נתנה את הציודק להתעלם מדעת-קהל השוללת אלימות.

23. בן-גוריון הכיר בכך, שהתפרצויות אלימות בין יהודים עלולות לסכן את המשך העליה וההתיישבות, שכן הנציב עלול להפסיק מתן סרטיפיקאטים, אולם 'הדבר הראשון, הקודם לכל דבר אחר, זהו קיום התנועה הזאת. אם מי שהוא יגיד כי זה נגד עליה ונגד הבנין, אני אגיד, כי אלהם נגד הכל ואגן על התנועה הזאת'.

עמדה זו נבעה מן התפיסה הלאומית-מעמדית של בן-גוריון — שלא תיתכן הגשמת הציונות בלי ההסתדרות עובדים חזקה, ולכן ההגנה עליה מצדיקה אפילו סיכון היש — כי בלעדיה ממילא אין מאומה. מצד שני, היתה עמדה זו בגדר הימור על חולשתו של הצד שכנגד (כפי שאמר באותו דיון 'שפרינצק'): בן-גוריון הימר על כך שהמעסיקים, בשל האינטרסים הכלכליים שלהם, שייפגעו קשות במקרה של מלחמת-אזרחים בארץ, יירתעו. 'כל בית"ריגיק וכל סופרסקי וכל יהודי ידע שבעד הריסת ההסתדרות נהרוס את הישוב, כי את הישוב הזה אי-אפשר שלא להרוס אם ניתן להרוס את ההסתדרות. שמירה על ההסתדרות קודמת לכל דבר אחר. זה קודם לעליה ולכל דבר אחר. ייהרס הישוב אם ההסתדרות צריכה להיהרס על ידיהם. הישוב לא ייהרס אם הם ידעו ויראו את האגרוף שלגו'. פרוטוקול הוועד-הפועל, 28.3.1933.

24. ראה דברי 'ה' הרפון, פרוטוקול הוועד-הפועל, 27.3.1933.

חייב הפעלת נשק ההמון והפעולה ההמונית נגדם, אך שם את הדגש על ארגון, יותר מאשר על אלימות, אף שצייד בהפעלת-כוח לצורך הגנה-עצמית בעת שבייתה. לעומת זאת, שלל את האיסטראטגיה של בן-גוריון החותרת להרחבת המאבק על-פני כל הארץ.

כנגד שניהם עמד ברל כצנלסון. נקודת המוצא שלו היתה, שהאינטרס של תנועת הפועלים בארץ כתנועה היסטורית מנוגד ל'זעזועים' למיניהם, שכן זעזועים גורמים להמוני העם היהודי להירתע מן המפעל הציוני, ותנועה שמטרתה כיבוש התנועה הציונית, חייבת לכבוש את ההמון היהודי. כפועל-יוצא מכך שלל ברל את כל שיטת המלחמה המקצועית אשר מחריפה ללא-טעם, לדידו, את המלחמה הפנימית בישוב, מבלי שתשרת אינטרס של הפועלים. הוא דבק בהשקפה זו, שביטוייה המעשי היה בתביעתו מזה שנים מספר להקים לשכה בייטראלית (בציגה של 'הציונות' ולא של המעמדות) ובוררות לאומית. התפתחות היחסים עם בית"ר שימשה לדידו הוכחה לכך שהקדים וראה את הנולד בשאלה חמורה זו. מסקנתו גבעה גם מהערכתו שלו על מהות הבית"רים: 'אינני יכול אף רגע לשכוח כי כאן יש לנו עסק עם עצמנו ובשרנו'.²⁵ ברל ראה בבית"רים פועלים בראש-וראשונה. וכשם שבעבר נאלצה תנועת הפועלים לבוא לכלל פשרות עם פועלים אשר התפתחותם הסוציו-פסיכו-לוגית לא היתה לזו של חברי מפא"י, כן גם הפעם 'צריך להסתגל למצב שקיים עוד ארגון פועלים רביוניוטיים'.²⁶ מתוך תפיסתו האחדותית את תנועת הפועלים, מוכן היה ברל לפשרות ומניות, שתפקידן לסלול את הדרך לאיחוד המלא.

ברל העריך שאי-אפשר לדכא במכות תנועה אידיאליסטית והדרך היחידה למנוע בעדה לפעול היא על-ידי יצירת תנאים שיוציאו את העוקץ מן הטיעונים הצודקים שלה בדבר חלוקת-עבודה.

דומה שיותר מאשר הניעו השיקול האיסטראטגי, הניע את ברל החשש מן ההשפעת השליליות שישפיע השימוש באלימות על ציבור הפועלים עצמו: 'אי-אפשר להבחין בין טהור וטמא. יש מקרים שמנהיגי פועלים נעשו לשכירים למכות'.²⁷ ברל לא היה שותף להשקפתו התמימה של בן-גוריון, שאפשר להגביל אלימות לצורות מסוימות בלבד. 'אנחנו לא דקרנו, אבל הרי אין הסכם ג'נטלמן שעל מכה לא יענו בסכין. יש דברים שמוכרחים להתפתח, אפילו לא נרצה'. ברל שאף לעצור את תהליך הימשכותו של ציבור הפועלים לשימוש בכוח. לעומתו, בחרו רבים מחבריו להיענות ליצרים ולתגובות של אנשי השורה, כפי שפירשו אותן. עמדתו של בן-גוריון, למשל, הושפעה מן החשש שאם מנהיגות התנועה לא תיצור אפיק של אלימות מבוקרת, כשסתום-בטחון, תתפרצנה פעולות פרטיזאניות, ותאבד השליטה של המנהיגות על הציבור. מצד שני, הוא ראה צורך בגילויי-כוח על-ידי ציבור הפועלים, והיענות לציפיות ההמון לאלימות, מתוך חוסר-אמון בדבקותו של ציבור

25. פרוטוקול הוועד-הפועל, 27.3.1933.

26. פרוטוקול הוועד-הפועל, 28.3.1933.

27. שם, שם.

הפועלים בהסתדרות.²⁸ חוסר-אמון זה היה מושרש עמוק בלב מנהיגי מועצות הפועלים, שבאו במגע ישיר עם הפועלים. אליו התכוון רמז באומרו: 'אנו המצאנו את הפחד מפני מה יגיד הפועל',²⁹

תחושת המנהיגים שאינם יכולים לבטוח במנהיגים עלי-ידם הושפעה במידה רבה מן ההתפתחויות שהתרחשו באותה עת באירופה. עליית הנאצים, שהיתה מלווה בבגידתם של מאות-אלפי פועלים בתנועת הפועלים שעברו למחנה האויב — שימשה התראה מפני היווצרות קצר בין מאוויי המנהיגים למנהיגים. היא אף נתפרשה כהוכחה לכך שהפועלים ילכו עם מי שהכות בידיו. הפחד מפני האלימות היה מלווה בהערצתה.³⁰

לאחר שני ימי דיון נסתמנו המחנות כדלהלן: מצד אחד בן-גוריון, טבנקין ומזכירי מועצות הפועלים ומנהיגות הדרג השני, המחייבים אלימות מבוקרת על-ידי התנועה כנגד הבית"רים, ומן הצד השני — ברל כצנלסון, מ' בילינסון, ד' רמז, י' שפרינצק — התובעים לנטרל את המאבק המקצועי על-ידי פתרון בעיית הלשכה והימנעות מאלימות, מסיבות פוליטיות ועקרוניות כאחת. לשיקולים הפוליטיים השוללים נקיטת אלימות הצטרף ארלוזורוב. הוויכוח הסתיים בהרצאה ארוכה של ב' כצנלסון ודומה שדבריו נתקבלו כסיכום הדיון. הצעתו הקיצונית של בן-גוריון נדחתה והוחלט להמשיך בשביתה, באמצעים מקומיים.³¹

אולם מסתבר שחברי המרכז, שקיבלו לכאורה את דברי ברל, לא שוכנעו בתוך-תוכם, שכן לא עברו אלא שבועות אחדים עד למאורעות השביעי של פסח תרצ"ג, אשר פתחו דף חדש בפרשת מעשי-אלימות הנקוטים על-ידי תנועת הפועלים בארץ. בחג הפסח נערך בתל-אביב כנס ארצי של בית"ר ובשביעי של פסח היתה אמורה לעבור בהוצות תל-אביב תהלוכה של נערים ונערות, מגיל 8 עד גיל 18 לציון סיומו ההגיגי של הכנס. מבעוד יום זוּמְנו לרחובות תל-אביב המוני-אדם, חברי קיבוצים, ארגוני הנוער כגון 'הבחרות הסוציאליסטית', 'החוגים', ופועלים מתל-אביב, שהמטרה המוצהרת שלהם היתה להפגין את הבון 'המאורגן' שבליבם של

28. 'טעות לחשוב כי כל חברי ההסתדרות נמצאים בהסתדרות לשם שמים, הם נמצאים בהסתדרות מפני שהיא נותנת עבודה, מגינה על כבודם ועל ענייניהם [...] 35 אלף אלה מסוגלים לסכן את חייהם בעד ההסתדרות והם מסוגלים גם לבגוד בה'. פרוטוקול הוועד-הפועל, 28.3.1933.

29. פרוטוקול הוועד-הפועל, 27.3.1933.

30. תחושת החיפזות למציאת פתרון לבעיית הרביזיוניסטים, נבעה מן ההערכה שנתקבלה על דעת רוב חברי מרכז מפא"י בדבר הגדרת רביזיוניזם כנאציזם יהודי; אנאלוגיה, שאותה לא קיבלו ברל ובילינסון. בילינסון התריע נגד הדמיון-לכאורה שנוצר בין הסיטואציה בארץ ובגרמניה: 'בהסתבכות ענין פתח-תקוה יש משום השפעה של נצחון היטלר. אנחנו גבהלנו ואנו תחת פחד'. פרוטוקול הוועד-הפועל, 27.3.1933. דבריהם של בילינסון וברל גרמו לתגובות של זעם מצידם של א' רבינוביץ (מועצת פועלי ירושלים) ו' אהרונוביץ (מועצת פועלי תל-אביב), אשר לדידם היה הויהוי ברור ומוכן מאליהם וקורא לפעולה נמרצת.

31. החלטה זו נתאשרה פעם נוספת ב-24.4.1933. השביתה נסתיימה בראשית מאי. ראה ההסכם בדבר, 7.5.1933.

פועלי ארץ-ישראל כנגד הבית"רים, מפירי-השביתה. עדי-מהרה התנפלו בחמת-זעם האלפים שעמדו בשולי המדרכות על העשרות שעברו בתוך ים-האדם הגועש והחלו מכים בילדים הצועדים בסך. ההתנפלות פגעה בעיקר בילדים הצעירים יותר, שכן הבוגרים עברו בטרם החלה המהומה. ילדים רבים נפגעו ונזקקו לטיפול רפואי.

למחרת יצא 'דבר' בכותרת: 'יוסרו הבגדים הצואים — מדי היטלר — מתוכנו — תבעה אתמול תל-אביב³² בכך נפתחה מערכת-הסתה, שנועדה להצדיק בדיעבד את המעשה אשר אירע. התהלוכה הבית"רית בחוצות תל-אביב, עיר הפועלים, הוגדרה כפרובוקאציה. ההתנפלות תוארה כהתפרצות ספונטאנית של רגשות-זעם ההמונים לנוכח מדי בית"ר החומים, אשר הזכירו לנוכחים את השטן אשר השתלט בגרמניה. האשמה להתפרצות הוטלה על הבית"רים עצמם, שכן אלמלא עשו תהלוכה במדיהם הפרובוקאציוניים — לא היה קורה מה שקרה.

דוגמה לסגנון זה משמשים דבריו של מ' נמירובסקי ב'הפועל הצעיר': '[...] אחרי שנכתבו הדברים האלה נערכה בתל-אביב הפגנת חולצות חומות של נאצים בעלי פספורטים יהודים. כמו בימי הכותל סודרה גם הפגנה אנטישמית פרובוקא-ציונית זו בלב הישוב העברי, בעזרתה הנדיבה של הממשלה ותחת חסותה האק-טיבית³³. כך, בהינף-קולמוס, ללא הסבר ראציונלי, יצר נמירובסקי את הזיהוי של בית"רים ונאצים, הגדיר את ההפגנה כאנטישמית, ולבסוף, פנה אל רגשות האיבה והחשדות המתמידים של ציבור הפועלים בארץ כלפי ממשלת המנדאט והפך את הבית"רים, מתנגדיה הרעשניים, לשותפיה. דה-הומאניזציה זו של היריב לפני דעת-הקהל היתה חיונית להצדקת 'השביעי-של-פסח', שכן לא היה זה מן הדברים הקלים לעיכול, שתהלוכת ילדים ונערים יהודים תוכה על-ידי ציבור פועלים מאורגן בלב תל-אביב העברית.³⁴

אך במקביל להסתה בעיתונות, עוררה הפרשה תגובות חריפות למדי בגוף שהיה אמור להנהיג את התנועה — מרכז מפא"י. בעקבות השביעי של פסח' הודיע ברל כצנלסון על התפטרותו מן המרכז (ראה נספח מספר 1). הפגיעה בברל היתה משולשת: הוא נפגע מעצם המעשה, שזיעזע

32. דבר, 18.4.1933.

33. מ' נמירובסקי, 'על סכנת הפאשיזם בציונות', הפועל הצעיר, 28.4.1933.

34. אפשר לומר שזה היה סגנונה העיתונאי הבלתי-מרוסן של התקופה, ולהביא לראיה את מאמריהם של אב"א אחימאיר וייבין ב'חזית העם'. אולם גם באותם הימים היתה קיימת הבחנה בין עיתונות 'צהובה' לבין עיתונות 'רצינית'. עיתוני תנועת הפועלים, כמו 'דבר' ו'הפועל הצעיר', הצטיינו ברמת המאמרים והעריכה, ולא נזדקקו עד לתקופה זו לסממניה האופייניים של עיתונות זולה. אחימאיר דיבר על ה'כוב הקדוש' וראה בו שיטה פוליטית שלימה. אך תנועת הפועלים שטענה לאמת ויושר — השתמשה באותה שיטה עצמה. במה שונה מבחינה מהותית י' לופבן מאחימאיר, אם הוא כותב (משפט אחד מני-רבים) ברוח זו: 'מעשי היטלר ועלילותיו משמשים סעד 'מוסרי' ומקור של חוצפה גוברת ומשתוללת בשביל כנופיה של רועי-רוח בישראל, המלקטים תמיד את מזונם הנפשי והרוחני תחת השולחנות של זבחי-מתים מכל המינים ומכל העמים, ואשר החיקוי הקופי לכל שחיתות-היים ולכל פרוצן חברתי נעוה, היא הסגולה

אותו עד עמקי נפשו; הוא ראה במעשה גילוי של 'גירוש השטן על-ידי חיקוי למעשי השטן', שיטה שלדעתו תוליד את תנועת הפועלים לאבדון; והוא נפגע מן העובדה שמעשה זה נעשה ללא התייעצות במוסדות המפלגה העליונים, וזאת לאחר הדייגים הממושכים בוועד הפועל של ההסתדרות בשאלת פתח-תקוה.

הדיון במרכז נערך בצל מכתב ההתפטרות של ברל, שהידיעה על אודותיו נפוצה עד-מהרה בתל-אביב, והמדברים הראשונים בדיון, 'י שפרינצק, מ' בילינסון, 'י אהרונוביץ, כולם ביקרו קשות את המעשה. 'י אהרונוביץ העמיד את הענין על חודו המוסרי-חינוכי: 'הונכתי באתיקה אחרת, עכשיו זורקים עליה בוץ'. לעומתו, השתדלו שפרינצק ובילינסון לשכנע את מרכז מפא"י שהמעשה היה נלוו לא רק מצידו המוסרי, אלא גם, ובעיקר, מנקודת-מבט של האינטרס התנועתי: 'כל הישוב יתקומם נגדנו אחרי היום הזה וכל הסימפטיה תהיה לצד בית-ר'. הנימוק התועלתני נתבסס על הצורך של תנועת הפועלים לרכו סביבה דעת-קהל של פריפריה ישובית רחבה, הכוללת חוגים שמחוץ לתנועת הפועלים. לשלילת המעשה מתוך נימוק זה הצטרפו אף ז' רובשוב ומ' שרתוק, אשר הודיע ש'אני רוצה להוציא מהדיון כל גישה מטעמי אתיקה'. עם זאת, דומה שתגובתם של אנשים אלה לא גבעה מטעמים אינטרסנטיים, אלא דווקא מזעזע מוסרי: לא כל אחד מסוגל לעכל שפיקוח-דמים שהוא עד לה, ביחוד לא בין יהודים ליהודים, בין ילדים לילדים, בין אלפים ליחידים. הנסיון לעשות ראציונליזציה של רגש אנושי וטבעי זה בא לסבר את אוזנם של אלה אשר ראו בהזדעזעות טבעית כזה גילוי של חולשה. מ' שרתוק היה היחיד שנתן ביטוי גלוי לרתיעה האנושית ממעשי-אלימות: 'שייכותי למפלגה מצווה עלי לעשות את אשר היא עושה, לכל הפחות — להיות מסוגל לזה. ואם יש דברים שאיני יכול לעשותם — נוצרים קומפלכסים חמורים מאוד'.³⁵

רוב-רובם של החברים האחרים מצאו לנכון להצדיק, מי מלכתחילה ומי בדיעבד, את המעשה. 'י לופבן, למשל, ביקר את המעשה ואף קרא לגנותו בפומבי, אולם — אך ורק משום שהמעשה נעשה בצורה מאורגנת, או כדבריו, 'בלתי הוגנת'. היצר

התרבותית היחידה שאפשר לגלות בהם? 'י לופבן, 'בימי מבחן ומפקד', הפועל הצעיר, 28.4.1933.

לאחר כתיבת עמודים אחדים ברוח זו, מגיע לופבן לעיקר מאמרו — להטפה כנגד השימוש באלימות, וקורא להציב 'כוח ציבורי נגד כוח ציבורי, ולא כוח ברוטאלי נגד כוח ברוטאלי', משום ש'אחרים רשאים להשתמש במטודים פאשיסטיים — אנהנו איננו רשאים לענות במטודים כאלה [...]'. ואם מבוגרים ומנוסים כך — בני-הנוער על-אחת-כמה-וכמה. וכך התפרסם ב"1.5.1933 בעיתון 'הנוער העובד' ב'מעלה', מאמר של נער, בשם שמואל, ובו הוא כותב: 'אין אנו מתחרטים על הגבתנו [!] בשביעי של פסח, והננו מכריזים ומודיעים: דור העבודה הצעיר לא יישמע לתורת השקר של 'אי-אלימות' בפני אויביו ומשטיניו! הוא לא יתן את עצמו למרמס, הוא לא יקבל עליו את הגזירות של מפיריי-שביטה ולא ישב בחיבוק-ידיים, עד שהפאשיזם הכיתרי ישתלט ברחובנו'. שמואל, 'לנוכח העלילות', במעלה 1.5.1933. על מכתב זה באה תשובתו הארוכה, הישרה והמצפונית של 'י אהרונוביץ ב'דבר', 'בחוקותיהם לא תלכו', דבר, 3.5.1933, המאמר החריף ביותר נגד המעשה שנדפס בעיתונות הפועלים. מאלף הדבר שהמאמר זכה למספר גדול יותר של תגובות שליליות מאשר חיוביות.

35. פרוטוקול מרכז מפא"י, 20.4.1933, ב"ב 23/33.

האלים היה מוצדק, לדעתו; 'כשנודע לי על תגובת הקהל שמחתי על האינסטינקט הבריא של הציבור'. רוב-רובם של המשתתפים בדיון³⁶ התווכחו תחילה אם ההת-פרצות ראויה לתואר 'מאורגנת' או שמא לא היה כאן 'סוף מעשה במחשבה תחילה'. היתה זו הצטדקות כנגד ההתקפה של ברל ושפרינצק על כך שהעלימו מהם את העומד להתרחש. אך עד-מהרה עברו מחייבי המעשה להתקפה חריפה ביותר על ברל, בהטיחם כנגדו, שבמקום להנהיג הוא זורה האשמות ושאינו מבין לרוח הציבור. לשון אחרת: שברל איננו מנהיג את הציבור ולא מבין מהו סוג המנהיגות שהציבור תובע.

אף אנשים מיושבים בדעתם כא' קפלן וכד' רמז, ואפילו ח' ארלוזורוב, התנגדו לביקורת על המעשה שכדברי רמז, היה בו משום 'מעשה של דוד ואבשלום ויואב. יואב הזהיר את דוד: הלילה לך לשנוא את אוהביך ולאהוב את משנאיך. הכנענו את רגשות הציבור ולא נתנו להם כל מוצא'. וקבע ז' אהרונוביץ: 'יש מחנק גדול בציבור ואין הנהגה שתפרק את המחנק. אם ב' כצנלסון יכול להגיד לנו — "למה אין מארגנים את הציבור סביב 'ניר' במקום השטויות האלה", זה מוכיח שהוא אינו מבין מה מתרחש כיום בציבור'.³⁷ והעירה בת שבע חייקינה: 'מובטחתי שאילו עשינו היום משאל בין חברי ההסתדרות, היו 90% מרוצים מזה שקרה בתל-אביב. הקשבתי לשיחות של חברים ומחוץ לחדר הזה לא שמעתי דעה שלילית על מאור-עות תל-אביב'.³⁸ לדעה זו הצטרפו גם א' גולומב, ב' רפטור ואחרים.³⁹ הוויכוח על מאורעות ה'שביעי-של-פסח' בתל-אביב חשף את יחסה האמביווא-לנטי של הנהגת מפא"י לציבור הפועלים: מצד אחד, ידעה הנהגה זו לכפות ביד חזקה את מרותה על ציבור תומכיה, אוהדיה. מצד שני, לא היתה בוטחת באמנותו. הדגש המושם על הארגון והכירון הארגוני כאמצעי העיקרי להבטחת נאמנות ציבור הפועלים מצביע שהנהגה האמינה אך מעט ביכולתה להשפיע על-ידי חינוך רעיוני. אפשר גם, שהעדר-אמון זה משקף את צמיחתה של שכבת-מנהיגות שמקורה במנגנון ההסתדרותי והמפלגתי, אשר שאבה את כוחה מכשרונה הארגוני וחששה לאבדו. בקרב שכבה זו אף נתגלתה נטיה להשתמש בשיטות הפאשיסטיות. אחד התובעים העיקריים בענין זה היה מ' נמירובסקי,⁴⁰ שקבע במועצת הנוער העובד בנענה ב-22.4.1933: 'יש גם ערך לסמל, ללבוש, לדגל, לתמונת-מנהיג. יש להעלות את הסמל ולא להתיחס אליו כאל דבר קל-ערך [...] דרוש גם לנו

36. בן-גוריון היה באותו זמן בפולין ולא השתתף.

37. מרכז מפא"י, 20.4.1933, ב"ב 23/33.

38. מרכז מפא"י, 23.4.1933, ב"ב 23/33.

39. אמר ז' אהרונוביץ: 'היה הכרח לתת לו [לפועל — א. ש.] את הרגשת כוחו [...] זה הביא לידי התעוררות גדולה בין הציבור ובחוגי הנוער [...]'. מרכז מפא"י, 20.4.1933. והוסיף מ' גרובובסקי, כלקה פרשת השביתה בפתח-תקה: 'הפועלים שואלים: מה לעשות? וקיימת סכנה שנגיע למצב שלא ירצו כבר לעשות שום דבר. יש לי הכרה מלאה כי חוסר מלחמה בבית"ר יפורר את ההסתדרות ואת התנועה'. מרכז מפא"י, 23.4.1933, ב"ב 23/33.

40. ראה מאמרו: 'על סכנת הפאשיזם בציונות', הפועל הצעיר, 28.4.1933.

עיתון עממי, שידע להגיב בזריזות, בחיוניות ובעסיסיות על כל שאלות חיינו; יש לסדר את אספותינו בתוספת תזמורת, תכנית אמנותית מושכת; דרוש לנו סדר, משמעת.⁴¹ התביעה להשתמש בסממנים החיצוניים המושכים של התנועות הטוטאליטאריות, יחד עם התביעה לכתב-עת 'עממי', היתה מלווה ברצון להשתמש בכוח, לארגן כנופיות 'אגרוף' מצד הפועלים,⁴² בנימוק שאין להשאיר את הרחוב לפעילותם של הבית"רים-הפאשיסטים. אפילו ארלוזורוב נכנע לתחושות אלה, בתבעו ליצור ארגון מקביל לבית"ר בתוך תנועת הפועלים, שסימנו — המדים והוא ישמש כתשובה ל'גווארדיה החומה'.⁴³

במצב זה לא יפלא שהשגותיו של בילינסון בדבר זיהוי הבית"רים כפאשיסטים, וכן בדבר השיטות לדיכויים, נדחו. אך ראוי לציין שזה היה גם גורלן של הצעות נמירובסקי. עליהן העיר טבנקין: 'אנחנו נכבוש בשלמות האידיאל, בהופעה חלוצית שלמה, במדי עבודה, בפשטות [...]'. הטכניקה שלנו צריכה להיות מותאמת למפעל החלוצי. לנו דרושים סמל ותלבושת אחרים.⁴⁴

גילוי הדעת שפירסמה בענין זה מועצת פועלי תל-אביב הציג את התהליכה הבית"רית 'במדי היטלר בלב תל-אביב העברית והפועלית' כפרובוקאציה, המצדיקה הפגנת-בוז של הפועלים. אך יש מאוד להצטער, שתגובת המחאה נסתרסה והפכה לתגרות הדדיות.⁴⁵ יסוד התכנון המוקדם, שבו התיחד 'שביעי-של-פסח' מהתנגשויות קודמות, נעלם כליל מגילוי-הדעת. באותו גילוי-הדעת הביעה מועצת פועלי תל-אביב את דעתה נגד השימוש באגרוף 'כל עוד אין בזה הכרח של הגנה ממש'. עם זאת קבעה שמותחי הביקורת על הפועלים, שהתעלמו מהחרם שהופעל נגד פועלים עבריים ועל חברי ההסתדרות, ולא נתנו לבם להפרות-שבייתה — אין להם זכות מוסרית למחות ולהתמרמר בשם ערכי הצדק ושלילת האלימות.⁴⁶ גילוי-הדעת נועד לשמש בלם כלפי-פנים ולהשיב מלחמה שערה כלפי-חוץ; במידה רבה, שימש ביטוי לעמדות המתונים שבין מחייבי מעשה 'השביעי-של-פסח'. מתנגדי האלימות נגד הבית"רים נחלו תבוסה מוחצת. אמנם המרכז הסכים לבקשת בילינסון, 'שבתנאים הנוכחיים אין לארגן הפגנות בלי אישור המרכז'.⁴⁷ אך לא העלה על דעתו להעניש את מארגני ההפגנה, שזהותם לא נחשפה. גם התפטרותו של ברל כצנלסון מן המרכז לא היה בכוחה להביא לרביזיה באיסטרטגיה הנקוטה נגד הרביזיוניסטים. עובדה זו לא הפריעה למרכז, על-פי הצעת טבנקין, לתבוע מב' כצנלסון לחזור בו מהתפטרותו ולשוב למרכז.

41. במעלה, 12.5.1933.

42. ראה נמירובסקי, לעיל, וכן פרוטוקולים של מרכז מפא"י, 20.4.1933, 23.4.1933. ב"ב 23/33.

43. פרוטוקול מרכז מפא"י, 20.4.1933.

44. דיוני מועצת הנוער העובד בענה, 22.4.1933, במעלה 12.5.1933.

45. הפועל הצעיר, 28.4.1933.

46. שם, שם.

47. פרוטוקול מרכז מפא"י, 23.4.1933.

הימים היו ימי גאות כלכלית בארץ, ומן המפורסמות הוא, שבשעה שקיימת תעסוקה עודפת קשה לנהל מאבק כנגד מפירי-ארגון. לכן הציע גטע הרפז לפעול להשגת הסכם בין הבית"רים לבין ההסתדרות בשאלת חלוקת-עבודה ותנאי-עבודה,⁴⁸ דוגמת ההסכם עם 'הפועל המזרחי'. הצעתו נתקבלה על-ידי הוועד הפועל ואף הוטל על ד' רמזו לפרסם גילוי-ידעת בנידון. כמו-כן הוחלט לרסן את המנהיגים המקומיים על-ידי כך ש'על כל סכסוך וכל אולטימאטום שעלול להביא לידי סיבוי-כים גדולים יש לקבל אישור מוקדם מהוועד הפועל'.⁴⁹

אולם מתינות זו נסתחפה בגל הגואה של אימה ושנאה שעלה בעקבות רצח ארלוזורוב. ראשי מפא"י מיהרו להשתכנע בכך שיד הרביוניסטים, או לפחות יד הפלג הקיצוני שלהם, 'ברית הרביונים', היתה ברצח. כזכור, העיתון הרביוניסטי 'חזית העם' ניהל מערכה בסגנון של רצח-אופי כנגד מנהיגי תנועת הפועלים בכלל וארלוזורוב בפרט. משנודע על המשא-ומתן שניהל ארלוזורוב בגרמניה בענין הסכם ה'העברה' וביטול החרם היהודי על סחורות גרמניות, הגיעה ההסתה לשיאים חדשים. בגליון 'חזית העם', מיום ששי, ה-16.6.1933, כתב יוחנן פוגר-בינסקי: 'הציבור היהודי בארץ-ישראל ובחוץ-לארץ יפגוש את הברית המשולשת 'סטאלין-בן גוריון-היטלר' בבוז ובשאט-נפש. ולא תהא סליחה לאלה שמפני בצע-כסף מכרו את כבוד עמם לעיני כל העולם הנאור למטרופים שבאנטישמיים. יהיו-דים שתמיד ידעו להעריך כראוי את מוכרי כבוד עמם ותורתם, ידעו גם כיום להגיב על הנבלה הזאת [...]'. מאמר זה יתפרש מקץ ימים אחדים כרמזו לרצח שהתרחש בליל אותה שבת. בין כתבי-היד של אבא אחימאיר נמצאו דברים שחזקו את החשד שנתעורר בדבר קיומה של קבוצה טרוריסטית, אשר שמה לה למטרה לפגוע ולחסל פיסית את מנהיגות תנועת הפועלים. רצח מתיאוטי באיטליה והתנהגותם של הנאצים, שביססו והעמיקו את שלטונם בגרמניה, שימשו מופת שממנו ניתן להקיש על התנהגות הרביוניסטים בארץ-ישראל. זאת ועוד, טרוריותם של מעטים, אידיאליסטים-קנאים, היה מקובל בעולם המושגים הפוליטיים שעליו התחנכו ראשי תנועת הפועלים ברוסיה של ראשית המאה, ונשען על מסורת הנארודניא-ווליה ויורשתה האידיאית, מפלגת ה.ס.ר. לכן, משנתגלגלה פרשת העדויות והחשדות על סטאבסקי וחבריו, נראה היה להם החשד כסביר ואף למעלה מזה.

דומה שהיתה נכונות נפשית לראות ברביוניסטים את האשמים בפשע, בשל הרקע של פרשיות 'פרומין' ושביתת הבנין בפתח-תקוה. כך, למשל, הטיל סניף מפא"י בחיפה, כבר ב-5.7.1933, את האחריות, 'על-כל-פנים את האחריות המוסרית' לרצח, על הרביוניסטים.⁵⁰ יומיים לאחר מכן הריץ בן-גוריון, שנמצא בעת הרצח

48. באותה הזדמנות טען הרפז שהבית"רים הציעו דבר זה עצמו (בתחילת חורף 1932—1933) ותביעתם נדחתה או הם נדרשו לשגר באיכות משלהם ללשכה המשותפת. אולם הם דחו את הדרישה בנימוק שאינם מאמינים שבלשכה כזו, יהיה מסוגל באיכות של קבוצה קטנה להגן על האינטרסים שלהם. פרוטוקול הוועד הפועל של ההסתדרות, 8.5.1933.

49. פרוטוקול הוועד-הפועל של ההסתדרות, 8.5.1933.

50. מכתב מסניף מפא"י בתחימת ש' ארבעסקו למרכז מפא"י, 14.7.1933, ב"ב 4/1/33 ג'.

בפולין, רחוק מן המאורעות בארץ, למרכז מפא"י מכתב מלא זעם וספוג מרירות אין סוף, המביע בטחון גמור באשמתם של הרביוניסטים ברצח.⁵¹ באסיפת סניף מפא"י בתל-אביב ב-1.9.1933 קבע בן-אהרן: 'בשביל תנועת הפועלים הסתיים כבר משפט הרצח, העדויות החותכות של סימה [ארלוזורוב], הגששים, תעודות אחיימאיר והבריונים, גליונות "חזית העם", הפצת השקרים והעלילות — כל אלה הן עדות חותכת למוזימת הבריונים'.⁵² הויהוי של 'מפריי-שביתות' כרוצחים, נראה טבעי בעיני אנשים אשר חונכו על מיתוס השביתה. השבר האמוצינאלי שנוצר בעקבות פרשות פרומין ופתח-תקוה, השנאה והתסכול שנולדו בעטיין, מצאו עתה אפיק של מוצא. המלחמה הפוליטית התגלגלה מיד אל חיי יום-יום. סניף מפא"י בחיפה קבע שיש לבחוג כלפי הרביוניסטים כדלקמן: 'להדיחם מעבודה ופרנסה, כמו שנהגנו כלפי המופ"סים, וליצור ברחוב, במקום העבודה ובכל מקום שבו יכולים אנו להשליט את השפעתנו — את האטמוספירה של בוז מוסרי וחרם אישי כנגדם'. נקבע לאלתר שיש 'לגרשם' מכל מקומות העבודה במוסדות ההסתדרות, והכוונה היתה בעיקר לרופאי קופת-חולים בחיפה.⁵³

בן-גוריון הציע ליצור אחדות מחייבת בין תנועת הפועלים בארץ וה'הלוץ' בגולה, על-ידי הקמת מחלקה לעליה והכשרה בסוכנות, שתחת מרותה תעמוד תנועת 'ההלוץ', ומי שלא יקבל מרות הנהלת הסוכנות, 'אינו בא-בחסכון בשביל עליה. והארגון הזה נגמר!'. בו בזמן הציע להעביר בקונגרס הציוני החלטה שתגדיר הפרת-שביתות כמעשה-אלימות המסכן את שלום היישוב, שתחייב את המוסדות הציוניים לתמוך במלחמה המקצועית של ההסתדרות.⁵⁴

בן-גוריון וחברי סניף מפא"י בחיפה היו שותפים לתפיסה שהמלחמה בין בית"ר לבין תנועת הפועלים היא טוטאלית, שבה כל האמצעים כשרים. המאבק מצטייר לא כמאבק בין שני גופים פוליטיים על הגמוניה — אלא כמאבק על עצם הקיום. רצח ארלוזורוב נתן הכשר רטרואקטיבי ל'שביעי של פסח'. התייחסות זו גררה עמה גם איבה והתנכרות לחלקי ישוב שלא היו רביוניסטים. רתיעתם של חוגים אלה מהזדהות עם עמדתם של המיליטאנטים ביותר מקרב הפועלים נתפרשה על-ידי אלה כהזדהות עם עמדת היריב. המסקנה הנובעת מעמדה זו היתה: 'אנו כבר עכשיו נמצאים למעשה במצב של מלחמת אזרחים ולא בידינו הוא להימנע ממנה'.⁵⁵ ניתוח כזה של המצב לא שיקף את המציאות, שכן חוגים נרחבים בציבור הקרוי 'אורחי' נטו לצד הפועלים יותר מאשר לצידם של הרביוניסטים, אלא גבע מהנטיה לתפיסה פשטנית וסכמאטית של מושג 'מלחמת-המעמדות'. אלה שתיארו את הישוב כשסוע למעמדות הנאבקים ביניהם ללא-הרהר תפסו את 'מלחמת-האזרחים' בישוב כבלתי-נמנעת, מלחמה שבה ינצח מי שמפגין עוצמה גדולה יותר — ולא מי שכוחו גדול

51. פרוטוקול מרכז מפא"י, 28-29.7.1933, ב"ב 23/33.

52. פרוטוקול אסיפת סניף המפלגה בתל-אביב, 1.9.1933, ב"ב 4/1/33 א'.

53. מכתב מסניף מפא"י בחתימת ש' ארבוסקו למרכז מפא"י, 14.7.1933, ב"ב 4/1/33 ג'.

54. פרוטוקול מרכז מפא"י, 28-29.7.1933, ב"ב 23/33.

55. מכתב מסניף מפא"י בחיפה בחתימת ש' ארבוסקו, 14.7.1933, ב"ב 4/1/33 ג'.

בשכנוע.⁵⁶ היחס בין הפאשיזם לבין הקאפיטליזם באירופה הוצג כמקביל ליחס בין הרביזיוניסטים לבין החוגים האזרחיים בארץ. לפיכך, כשם שבאירופה נועדה הברית בין הקאפיטאליסטים והפאשיסטים לשבור את מעמד הפועלים, כך גם 'הברית' בין החוגים האזרחיים לבין הרביזיוניסטים בארץ. זיהוי מערכת היחסים המעמדיים עם המודל האירופי הביא גם למסקנה שאסור 'להגזים בכיבוש-היצר', שכן הרביזיוניזם נוטה לניצול האחריות של האחראים לשם חוסר-אחריות עצמית.⁵⁷ זאת ועוד: 'כיבוש-היצר' עשוי להביא 'לשיתוק איברים ולטמטום הרצון'. הנה כיוון, בדרך עקיפה נתקבלה על דעת מנהיגים מסוימים של תנועת הפועלים הארצישראלית תפיסה הדוגלת באלימות כדרך לאקטיביזציה של הציבור ושמירת נאמנותו.

ימי משפט רצח ארלוזורוב (23.4.1934—18.6.1934) היו ימים של מתח ודריכות בתנועת הפועלים בארץ. 'דבר' דיווח אז מדי יום על ההתרחשויות הדרמאטיות באירופה, שבה התנהל מאבק איתנים בין כוחות הפאשיזם ותנועת הפועלים. במאבק זה הסתמנו שני קווי פעולה — הקו הגרמני והקו האוסטרי. בעוד שהתנועה הסוציאליסטית הוותיקה והגדולה של גרמניה פרקה מעליה את כלי-נשקה לנוכח הכוח הברוטאלי של הנציונאל-סוציאליסטים, נתנה תנועת הפועלים של 'וינה האדומה' דוגמה מרטיטת-לב של חירוץ-נפש וגאווה מעמדית במלחמת הגבורה של 'השוצבונד' כנגד כוחות הממשלה של דולפוס. בעוד שלקח גרמניה היה כי הדבק בליגאליוס סופו להישחק על-ידי האלימות חסרת-המעצורים של הנאציזם, אמר לקח וינה שמוטב ליפול בקרב מאשר להיכנע וללכת כצאן לטבח. בעוד שמפלת ה.ס.ד. בגרמניה עוררה רגשות בושה מחמת התבוסה ללא-קרב — עוררה מפלת 'וינה האדומה' רגשות הזדהות עם 'קרב אחרון' חסר סיכויים. ההתרגשות בקרב אנשי התנועה בימי קרבות וינה היתה עצומה.⁵⁸ ליד גקודות האיסוף של התרומות למען גפגעי הקרבות גודגבו תורים ארוכים של פועלים — תופעה שלא נראתה כמוה לפני כן.

במקביל לידיעות על הנעשה באירופה נתפרסמו ב'דבר' הדיווחים ממהלך משפט רצח ארלוזורוב. הקורא בן-זמננו, אשר מעלעל בגליונות 'דבר' של שנת 1934 גדהם ונרתע ממה שנראה לו כהסתה חסרת-מעצורים כנגד הבית"רים בכלל ובשאלות המשפט בפרט. אך המעיין במסמכים הארכיוניים מגלה, שעמדתו של 'דבר' נתקבלה כמתונה יתר-על המידה על-ידי חלקים נרחבים של מפא"י. ביום ששי, 10.1.1934, נתפרסמה הודאתו של עבד-אל-מגיד ברצח ארלוזורוב, הודאה שממנה חזר בו אחר-כך. הידיעה הסנסציונית הזאת עוררה גל של שמחה בקרב הרביזיוניסטים ותומכיהם ומבוכה עזה בקרב הפועלים. החינוך של הפועלים, שהתבסס מזה כחצי-שנה על הזיהוי של הרביזיוניסטים עם רוצחי ארלוזורוב, גרם להשכחת נושאי העימות המהותיים והשתית את האיבה אל הבית"רים על פרשת הרצח. עתה,

56. ראה, למשל, דברי בן-אהרן, פרוטוקול אסיפת סניף מפא"י בתל-אביב, 1.9.1933, ב'ב 4/1/33 א'.

57. בן-אהרן, לעיל.

58. ראה דברי ד' הורוביץ בספרו 'האתמול שלי', תל-אביב תש"ל, עמ' 205.

משנתעוררה האפשרות שההאשמה בטעות יסודה, הוכו הפועלים בהלם, עד כי נמצאו מי שאמרו, שאם יתברר שהרביוניסטים הפים-מפשע — יעברו למחנה שלהם. לאחר שעבד אל-מג'יד חזר בו, יצא עלון, בחתימת 'י בן-אהרן וקבוצת חברי מפא"י במועצת פועלי תל-אביב, אשר חיקה את סגנון העיתונות הצהובה של 'חזית העם', ולעומתו נראה סגנונו של 'דבר' כמתון ביותר. לאחר 'בשער' הופיע פאמפלט נוסף — 'משפטים' — שגם הוא יצא לאור על-ידי אותה קבוצה. טענתם של מוציאיי הפאמפלטם היתה, ש'דבר' איננו משיב מלחמה שעה ואינו משיב ל'חזית העם' מנה אחת אפיים, וכתוצאה מכך מצליח 'הכוב הקדוש' מבית-האולפנה של אצ"ג ואב"א אחימאיר להחדיר מבוכה בליבות הפועלים, שאינם מסוגלים להבין את 'דבר'. לכן יש לתת בידם עיתון עממי קל, כתוב בשפה המובנת לכל דורש, אשר ימלא את מקום 'חזית העם'. היה בה, בהנמקה זו, ביטוי לתחושת חוסר הבטחון בנאמנות ציבור הפועלים. ואכן, למרות שמפא"י נחלה נצחון מזהיר בבחירות לקונגרס ה"ח, למרות שהרביוניסטים היו וגשאו מיעוט בטל-בששים בקרב הישוב, ואף-על-פי שהעליה החדשה זרמה בעיקרה להסתדרות העובדים, אשר מספר חבריה הוכפל בתוך זמן קצר, חש חלק ממנהיגות התנועה, שנצחו-נות אלה הם חיצוניים בלבד ועלולים לחלוף בן-לילה. גישה זו נבעה בחלקה מהשינוי שהתחולל בגרמניה, אשר שם החליפו הפועלים עורם מסוציאליזם לפא-שיזם, ובחלקה מתחושות אליטיסטיות, שלא געדר מהן בוז מסוים ל'המון העם'.⁵⁹ גישה זו היתה מקובלת בעיקר על דרג המנהיגות השני, מזכירי מועצות הפועלים, ובמיוחד בערים, אשר בא במגע היום-יומי עם הפועלים, העולים החדשים ובני עדות המזרח, שני אלמנטים שנחשבו כחשופים במיוחד לתעמולתם של הרביוני-ניסטים.⁶⁰ מנהיגים אלה הרגישו עצמם כנתקפים והרגשה זו נתנה להם היתר להתנהגות תוקפנית.⁶¹ הם גם ראו באלמות אמצעי אשר מושך את לב השכבות המובילות.⁶²

59. כאחת הדוגמאות האופייניות ליחס זה אצטט את דברי א' רבינוביץ: 'יש המונים בארץ, יש "עבר-רב". הוא ישנו בתוכנו ובוודאי מחוצה לנו, הוא ישנו בחוץ-לארץ ובא גם לארץ-ישראל. גם במחננו יש חלקים שהיום הם אתנו ומחר — מי יודע היכן יהיו. יש גם חלקים בציבור שהם לא אתנו ולא נגדנו, ובכל רגע יכולים הם להיות גם אתנו וגם נגדנו. ונסיון התקופה האחרונה בעולם אומר שדווקא המונים אלה הם המכריעים עתה. לעת כזאת לא יספיקו אמצעים שקטים. ראינו שהשקר יכול להשתלט לזמן רב'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34.

60. שותפים לגישה זו היו ז' אהרונוביץ, 'י בן-אהרן, א' רבינוביץ, א' חושי. פרוטוקולים של מרכז מפא"י, 31.1.1934, 5.2.1934, ב"ב 23/34.

61. לדוגמה, דברי משה שפירא במרכז מפא"י: 'על-פי הפסיכולוגיה השוררת בהמונים נהפכנו מרוב מכריע בישוב למיעוט — למרות כוחנו בהסתדרות הציונית — ובתור מיעוט מצווים אנו להתנהגות אחרת מאשר בתור רוב'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934; דברי א' רבינוביץ: 'במשך 7 חודשים אנו נמצאים במצב של נאשמים'. שם, ב"ב 23/34.

62. בענין המלחמה נגד הרביוניסטים אמר א' רבינוביץ: 'יש שתי תקופות במלחמה הזאת. אחת שלפני הרצה: שבינת פרומין, שבינת פתח-תקוה, שביעי-של-פסח — "תקופה של מכות". עלי לציין שבירושלים יצאנו מתקופה זו בדהיפה לארגון מוגבר,

הטיעונים אשר השמיעו חברי קבוצת מנהיגות זו כנגד 'דבר' ומדיניותו היו בבחינת התקפה, גלויה למדי, על ארכיטקט המדיניות של 'דבר', ברל כצנלסון, והוויכוח שהתנהל במרכז מפא"י בענין העלונים, הפך לוויכוח גדול — הרביעי במנין — בשאלת האלימות. לכאורה, נמצא ברל בעמדה עדיפה, שכן פרסום העלונים על-ידי חברי המפלגה, בלי אישורו של גוף מפלגתי, היה בגדר הפרת המשמעת המפלגתית, אשר אסרה פרסומם של כלי-ביטוי "ספאראטיסטיים" על-ידי חברי המפלגה. אולם עצם היאחזותם של ברל וחבריו, מ' בילינסון, ז' רובשוב, מ' שרתוק, בנימוק הפורמאלי של המשמעת והדגשתם את שאלת האחדות המפלגתית ולא את שאלת התוכן של העלונים, מצביעה על חולשת עמדתם במרכז. ברל הוצג כמנותק מן המציאות, כמי שאינו מבין לרחשי-לבו של המוני הפועלים.⁶³ נסיונו למקד את תשומת לבו של הציבור בפעילות קונסטרוקטיביסטית אשר נתמצתה בתביעתו לגייס את הציבור לרכישת מגירות של 'ניר' במקום לגייסו למלחמת רחוב, הוטח בפניו בלגלוג שוב ושוב. לבד מדוב הון, לא העז איש לצאת בגלוי כנגד ברל, אולם כל הלך-הרוח בדיון נגד את עמדותיו.

תשובתם של ברל ותומכיו התמקדה בשתי בעיות מרכזיות: האחת, שאלת שליטת המפלגה על עצמה, והשניה — השאלה עתיקת-הימים של תנועות מהפכניות — שאלת המטרה והאמצעים. כשהוא מעביר את הוויכוח מן המישור הכללי למישור האישי, קבל ברל קשות על כך, שבעוד שלכאורה הוא מוכתר בתואר המנהיג והוא נושא באחריות התנועה — למעשה נחתכות השאלות הגורליות לתנועה בלעדיו. אם מסרו תפקיד לאדם — תנו לו לשאת בו. את חברי המרכז תעסיקו בהרצאות, לקישוט אסיפות, בשליחות לחוץ-לארץ, ובשאלות המוקד של התנועה תתנו להם להתווכח לאחר מעשה? ואם צדקו העושים על דעת עצמם, אם אי-אפשר להם אחרת, אם אנו כה נרדמים ועצלי-מחשבה ורפי-ידיים ואטומי-אזניים — תחליפו אותנו באחרים [...]. תאמרו איפוא ברורות: נכנסנו לתקופת הפקר. אין מפלגה הנושאת באחריות. יציצו פטלירות, יבואו מאכנות — והם יצילו [...]. מדוע לא יאמרו לנו ביושר-לבב: אין לנו אמון בכם, זקנתם, אבד לכם הטמפרמנט של התנועה, אין אתם מאזינים לרוח העם, משולים אתם ל.ס.ד. הגרמנית — פנו את המקום! אעשה זאת בכל לב.⁶⁴ פניה פאתטית זו של המנהיג בן-דור העליה השניה ל'תורכים הצעירים' של העליה הרביעית היתה תמוהה קמעה, שכן דומה שברל יותר משמחה על אי-

ביחוד בקרב העדות המזרחיות שאף פעם לא הצלחנו להגיע אליהן. מה שלא הצלחנו לעשות על-ידי הטפה, נעשה על-ידי הדי מלחמתנו ברביוניסטים. האופי הקשה של מלחמת ההסתדרות ועמדתה התקיפה הם אשר עוררו הדים בקרב עדות המזרח ועוררו את הרצון לאירגון. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34.
63. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34.

64. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34. לענין ההתייעצות עם ברל ענה ז' אהרונוביץ במילים בוטות — שניסה פעם ועוד פעם להתייעץ עמו — אלא שברל סירב לקבל הצעותיו: 'אם התייעצות פירושה קבלת דעתו למפרע — מדוע אני צריך להיות להוט אחרי התייעצות זו?' (שם, שם).

התיעצות עמו — מחה על שפעלו בניגוד לדעתו. יחד עם זה, הטענה בדבר הופעת 'פטלירות' ומאכנות' בתנועה, היה לה על מה לסמוך, שכן בניגוד להחלטות קודמות של המרכז, נתקבלו הכרעות חשובות (כגון, אם להיכנס לסכסוך עבודה הכרוך בהסתככות אלימה עם הרביזיוניסטים, אם להוציא עלון וכדומה), לא במוסדות המרכזיים של המפלגה והתנועה — אלא במועצות פועלי חיפה ותל-אביב.⁶⁵ וברל הוסיף: 'מי שנותן חופש לכוחות פרטיזאניים, איננו יכול לחתום אתם חוזה מפני התוצאות'.⁶⁶ שאלת דרכי המאבק כנגד הרביזיוניסטים נתגלגלה למאבק סמוי על השליטה במפלגה בין המרכז לבין המחוזות, כאשר המנהיגים מן המחוזות טוענים לייצוג ציבור גדול יותר של פועלים ואילו מנהיג המרכז, ברל, טוען בשם הציבור שהוא לוח התנועה לדעתו. אבא חושי דיבר בשם 6,000 פועלים, ואילו ברל טען בשם 'הרצון הכללי' של התנועה אשר מתבטא, לדידו, לא ברצונם של פועלי העיר, אשר עלולים מחר להיות לקבלנים, אלא בשכבות היסוד של התנועה' — אנשי ההתישבות העובדת, דגניה, נהלל ועין-חרוד.⁶⁷

עיקר דבריו של ברל נסבו על שאלת המטרה והאמצעים של התנועה: אם המטרה היא נצחון הפועל בציונות — האם מלחמת-אזרחים מקדמת מטרה זו? לדעתו של ברל, לא די שאינה מקדמת אלא היא גם מעוררת תהליכים הרסניים ופאשיזציה של תנועת הפועלים: 'כשתנועת הפועלים מתחילה מחקה את התנועות הפאשיסטיות, קולטת את מושגיהן, נאחזת ב"כזב קדוש", גונבת את דעת חבריה, מסתלקת מערכיה המוסריים והתרבותיים — והכל למען המטרה הגדולה — מלחמה בפאשיזם, היא מנחילה בזה את הנצחון העיקרי לפאשיזם, משמיטה את הקרקע מתחת רגליה שלה ונוטלת מעצמה את טעם מלחמתה [...]'. אין תנועה מנצחת בדגל זה, אלא בדגלה שלה.⁶⁸

אך למרות אנינות-דעתו ויושרו המוסרי ועמידתו האיתנה בסוגיית האלימות, אין ברל כצנלסון יכול להתנער מאחריות להתפתחותו זו של הציבור: אותו הציבור, אשר התמרמר עתה על מתינותו של 'דבר', חונך על ברכי העיתון במשך שנים לראות את הרביזיוניסטים כסיטרא-אחרא; הדיווח של 'דבר' על סכסוכי העבודה עם הבית-רים לא הקפיד על האמת, והשתדל 'ליפותה' לטובת הפועלים.⁶⁹ 'דבר', שיצא לאחר 'שביעי-של-פסח' במאמר מערכת בכותרת 'יסולקו הבגדים הצואים

65. טען פ' לוביאניקר: 'נוצרה כאילו הנהגה בלתי-ליגאלית (דוגמת המפלגות הרוסיות) ובלתי-אחראית, אשר מופיעה במומנטים אחראים ומכריעים על דעת עצמה ועושה מעשים המגבירים את הבלבול בתוך המחנה והמסבכים את התנועה'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 5.2.1934, ב"ב 23/34.

66. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34.

67. שם, שם.

68. שם, שם.

69. אמנם, עתה טען ברל, שהדיווחים שנמסרו ל'דבר' ממועצות הפועלים על ההתנגשויות השונות היו כוזבים והטעו את 'דבר', אך ראוי לקבוע שהקו שנקט 'דבר' בדיווחיו על סכסוכי-עבודה ועל התנגשויות עם רביזיוניסטים היה קו עקבי עד כדי כך שקשה להאמין שמקורו אך ורק בדיווח כוזב.

מחוצות תל-אביב, איננו נקי מחינוך הציבור ל'כוב קדוש' ולאלימות.⁷⁰ בדיונים שנערכו בינואר-פברואר 1934 במרכז מפא"י עמדו על סדר-היום שני נושאים קונקרטיים — האחד, תופעת העלונים, השני — ההתנגשויות בחיפה בין חברי ההסתדרות לבין בית"רים שעבדו בבנייני לויין-ויידנפלד. לפי דברי נציגי מועצת פועלי חיפה הסתבר, שכל זמן שהבית"רים עבדו על הכרמל — כלומר בעבודות לא-גוהות ובלתי-מכניסות, לא נתעוררו חיכוכים בינם לבין ההסתדרות. אולם משידרו מן הכרמל להדר-הכרמל והחלו חודרים למקצוע הבניין — החלו הסכסוכים. לפי גירסתו של נחום לויין, מן הקבלנים שאצלם נערכו ההתנגשויות, הוא העסיק מאז ומתמיד פועלים מארגון עובדי הצה"ר ובית"ר. משנוקק פעם לפועלים נוספים, חברי ההסתדרות, תבעה ממנו מועצת פועלי חיפה להעסיק 'עבודה מאור-גנת' — כלומר, לא להעסיק בית"רים. משסירב — הוכרזה אצלו שביתה על-ידי מועצת הפועלים.⁷¹ הבית"רים שהמשיכו לעבוד, וכן בית"רים נוספים שגויסו למקום, הוכרו כמפריי-שביתה; בניינים אחרים של קבלנים אלה בחיפה נהרסו; קומץ הבית"רים הותקף שוב ושוב על-ידי המוני-אדם והמשטרה הבריטית והערבית גאלצה להתערב, על-מנת להגן על יהודים מפני יהודים. בנס ובמנעו פגיעות בנפש. פעולה זו היתה יזומה על-ידי מועצת פועלי חיפה, בלי התייעצות עם הוועד הפועל של ההסתדרות, בטענה, שאם לא ייבלמו הקבלנים בעלי-הבתים — תישבר חזית העבודה המאורגנת בחיפה, טיעון שאנשי חיפה כמו ברל רפטור וד' הכהן פיקפקו באמינותו. לאמיתו של דבר, נועדה התוקפנות לשמור על 'טהרתה' של חיפה כעיר-פועלים, אשר למועצת הפועלים בה שליטה גמורה בשוק העבודה.⁷² בענין זה היתה חיפה יוצאת-דופן בקיצוניותה, שכן בעקבות נסיון המאבקים עם הבית"רים במשך שנת 1933 נתגבשה ההכרה גם בקרב חלק ממנהיגות מועצות הפועלים, שאי-אפשר למנוע בכוח-הזרוע כניסתם של בית"רים לעבודה, ולכן מוטב להגיע עמם להסכם, מאשר להסתבך במאבקים חסרי-תכלית והרי-אסון.⁷³ בנקודה זו חלה התקדמות ניכרת בעמדת המרכז ביחס לשנה הקודמת.

התקדמות זו היתה נצחונה היחיד של ברל כצנלסון בדיון זה, שכן כל המסקנות המעשיות שנתקבלו בו היו למורת רוחו. נסיונו של ברל להעביר החלטה בדבר

70. לך, כמדומה, התכוון ברל כשאמר: 'אודה: לבי אינו שקט לרצח ארלוזורוב. הרבה הכשרות נפשיות נדרשו מאנשים עד שהגיעו למדרגה זו. ומי יודע אם מי שהוא מאתנו לא זירן הכשרות אלו'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34.

71. י' אופיר, ספר העובד הלאומי, תל-אביב תשי"ח, עמ' 132 ואילך.
72. אמר ד' רמז: 'כאשר נודע ענין הסכסוך, קראנו באופן דחוף את מזכיר מועצת פועלי חיפה, אבא חושי, לברור, והוא לא בא [. . .]'. אמר אבא חושי: 'אומר בגלוי — אני בעד מכות. ואיני קורא לזה אלימות. הכל מסכימים שאם מכים אותי, צריך אני להשיב במכות. ואם יש תנועה אשר האידיאה המרכזית שלה היא — להכות אותנו עד היסוד, האם עלינו לחכות עד אשר יהיה לה הכוח להרוס אותנו ולנו לא יהיה כוח לעמוד נגד זה?' פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34.

73. לגישה זו היו עתה שותפים, נוסף לברל ולרמז, גם פ' לוביאניקר, ז' אהרונוביץ ואף ד' בן-גוריון. פרוטוקולים של מרכז מפא"י, 31.1.1934, 5.2.1934, ב"ב 23/34.

לשכה לאומית נתקל בהתנגדותו של בן-גוריון וירד מעל הפרק. המפלגה קיבלה החלטה בדבר הצורך בעיתון קל ופשוט. אמנם, כוונתו לברל, הוחלט שהעיתון יופיע בתיאום עם 'דבר', פעמיים בשבוע, כעיתון-ערב, ולא כעיתון עצמאי, כדרישת מבקרי 'דבר'. בסופו של דבר הופיע כמוסף-ערב ל'דבר'. באשר לבעיית האלימות, קיבלה המפלגה את גוססתו של ברל, לדון 'בשלילה כל התפרצות פארטיזנית של יחידים ושל קבוצות' ואף קבעה מחדש שיש לאשר ולקיים — הלכה למעשה — כי אין להכריז שום שביתה הקשורה בהתנגשות עם רביזיוניסטים מבלי הסכמת מזכירות הוועד הפועל של ההסתדרות. אולם לב ההחלטה נמצא בסעיפה האחרון, האומר: 'מלחמת המגן נגד אלימות וטירור רביזיוניסטי דורשת ארגון מסוים בתוך המפלגה, בהנהגה מרוכזת הנאמנה על המפלגה, ובמשמעת מוחלטת'.⁷⁴ כאן הכריעה דעתו של בן-גוריון את עמדתו של ברל. בן-גוריון לא הסכים להחלטה עקרונית נגד השימוש באלימות; הוא התנגד להתנהגות דוגמת זו של אבא חושי, אך תבע ליצור את הכלי המבוקר, אשר יבטיח את שלטונה של המפלגה על התפרצויות אלימות.⁷⁵ דומה שבן-גוריון, יותר מכל מנהיג בכיר אחר של התנועה, נטה לנקיטת אלימות, בתנאי שהפקודה לכך תינתן על-ידי המנהיגות העליונה של התנועה, תוך שיקול-דעת וביצוע זהיר.

ההחלטה על הקמת 'הארגון המיוחד' נתקבלה ברוב גדול.⁷⁶ הפרוטוקול לא מפרש את שם האיש שעליו הוטל להרכיב את הנהלת הארגון, האמורה למנות חמישה מבין חברי המרכז. בכך נתנה המפלגה אישור לגוף שהוקם עוד קודם לכן, ביוזמתו של 'בן-אהרן, בשם 'חבר הפעילים'. לכאורה היה גוף זה אמור להיות מורכב מן האליטה של המפלגה. אך למעשה נדרשו בו בעלי-גוף וזרוע. הנהלתו המעשית היתה בידי בן-אהרן, 'אלמוגי, 'אבידר. שיתפו פעולה בנייהולו גם אנשי ההנהגה, כגון א' גולומב, דב הוז. הארגון שקם התארגן כ'פלוגות הפועל', 'פלוגות' אלה הוקמו במסגרת ארגון 'הפועל', לאחר שהועבר (ולא במקרה) מידי ישראל שוחט לידי זאב שרף. אנשיהן היו אחראים על שמירת הסדר באירועים ציבוריים גדולים, כגון הפגנות, אספות-עם, ולהבדיל — הלוויות המוניות. הם גם היו אחראים לבטחונם של מנהיגי תנועת הפועלים בימי מתח פנימי, כמו, למשל, לאחר פסקי-הדין במשפט סטאבסקי. להלכה היו הפלוגות כפופות למרכז 'הפועל' ובאמצעותו לוועד הפועל של ההסתדרות; אך למעשה, מועצות הפועלים בערים, ובמיוחד בתל-אביב ובחיפה, הן שהיו 'בעלות הדעה' לגבי הפלוגות, ולא במעט בשל היותן

74. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.2.1934, ב"ב 23/34.

75. עמדתו זו של בן-גוריון מעניינת בהשוואה לעמדת טבנקין: בן-גוריון חיפש עתה פשרה עם הבית"רים בשטח העבודה — אך היה מוכן לנקוט אלימות בעת הצורך, ואילו טבנקין, שמבחינה עקרונית גילה התנגדות חריפה במיוחד לרביזיוניזם, כגילוי מעמדי ופאשיסטי, התנגד לכל הסכם עמו. עם זאת, התנגד עקרונית למעשי-אלימות וראה בהם גילוי של רפיון כוח השכנוע של התנועה. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34.

76. 9 — בעד; 2 — נגד; 4 — נמנעים. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.2.1934, ב"ב 23/34.

המקור לתקציב הפלוגות. הפלוגות לא פתרו את הבעיה שאותה באו לפתור — והיא הטלת־מרות המפלגה על 'כוחות פארטיזניים'. הדבר בא לכלל ביטוי בולט בחיפה, כפי שנראה להלן.⁷⁷

בכך לא נסתיים הוויכוח בענין האלימות, והוא התחדש עם עליית המתח לקראת מתן פסק־הדין במשפט רצח ארלוזורוב, לאחר מתן פסק־הדין, בין פסק־הדין הראשון והשני, ולמחרת פסק־הדין השני. בדיונים אלה צפו ועלו מחדש אותן עמדות ישנות, שדומה שמקורן בטמפראמנט של האנשים. השלב הראשון של הוויכוח המתחדש היה בדיון לקראת פסק־הדין במשפט. דיון זה היה מתון יחסית, ועסק בשאלה, אם יש להוציא אנשים לרחובות כדי למנוע גילויי שמחה מצד הרביזיוניסטים במקרה של זיכוי, או שמא להסתפק בהגנה פאסיבית על מוסדות ועל אישי ההסתדרות מפני פגיעה רביזיוניסטית אפשרית. רוב המשתתפים בדיון לא היו מוכנים להסתפק בהגנה בלבד. לדידם, 'אין הבדל בין התנפלות על בית־הפועלים או על חבר הסוכנות לבין הפגנת בוז כלפי המפלגה'.⁷⁸ תפיסה רחבה זו של 'התעללות' או 'התקפה' נבעה מן ההנחה שהרחוב שייך לצד אחד בלבד, ונסיון של הצד שכנגד להופיע בראש־חוצות ככוח פוליטי נחשב לתוקפנות. בסופו של דבר הוסכם, להוציא את הפלוגות האחראיות, שהוקמו זה־עתה, לרחוב, ולהקים מפקדה מטעם המפלגה, שתחליט מתי להפעיל כוח.

פסק־הדין הראשון במשפט הרצח הרשיע את סטאבסקי וזיכה את צבי רוננבלאט. פסק־דין זה הוציא את העוקץ מן 'הסכנה' שהרביזיוניסטים יצאו להפגנות שמחה ברחובות. מוקד הוויכוח היה עתה בשאלה, אם על מפא"י לבקש חנינה לסטאבסקי. תנועת הפועלים בארץ מאז ומתמיד התנגדה לעונש־מוות, ובייחוד בעקבות מקרים של מיתות־בית־דין בארץ־ישראל שנתגלו כטעות לאחר מעשה.⁷⁹ מחייבי החנינה (ב' כצנלסון, ז' רובשוב, מ' בילינסון, י' אהרונוביץ) טענו שאי־אפשר לתבוע עקרונית ביטול עונש המוות ועם זאת להימנע מבקשת חנינה במקרה הקונקרטי. כן — טענו — יש להתחשב ברתיעתם של יהודים מפני הוצאה להורג של יהודי בירושלים בידי שילטון זר. אימת הגרדום עלולה ללכד המונים סביב הרביזיוניסטים. על התנועה להבהיר שאיננה מבקשת את דמו של סטאבסקי.

מתנגדי בקשת החנינה נחלקו: היו שתבעו לזכות את בקשת החנינה, בטענה שהמשפט טרם נסתיים ומוטב להמתין עד לתוצאות הערעור. אחרים טענו, שלא יתכן שדווקא רוצחו של ארלוזורוב יזכה ביחס מיוחד, בעוד שפושעים פליליים לא זכו לבקשת חנינה. דומה שהיה זה ז' אהרונוביץ, אשר ביטא את הלך־הרוח של הרוב: כאשר נודע למחרת פסק־הדין ש'דבר' מתעתד לצאת בבקשת חנינה במאמר־המערכת, התפרץ ז' אהרונוביץ' למערכת, ותבע לא לפרסמו, באימו בניפוץ המכו־

77. התיאור מבוסס על עדותם של י' בן־אהרן וז' שרף.

78. דברי ז' אהרונוביץ, פרטוקול מרכז מפא"י, 3.6.1934, ב"ב 23/34.

79. דוגמה בולטת היה המקרה של ערבי שנאשם ברצח בישוף אנגלי בשנות ה־20 המאו־חרות והוצא להורג; הערבי טען שהוא חף מפשע; לאחר שנים אחדות הודה אדם אחר בביצוע הפשע.

נות, בהפסקת החשמל, בהתפרעות של 30 מחבריו בבית-הדפוס; כל זאת אם לא ישוב מ' בילינסון מכוונתו.⁸⁰ לא היו אלה נימוקים שבהגיון, אשר הביאו לדחיית ההצעה לפנות בבקשת-ההגנה, אלא נימוקים שמקורם ברבדים עמוקים יותר שבנפש, וניתן אולי להגדירם כתאוות-נקם, שאיפה לגאולת-דם, או שנאה פשוטה. ככל הנראה, שיקפה עמדה זו את דעתו של ציבור הפועלים בערים יותר טוב מאשר עמדת מערכת 'דבר'. אף חברי המערכת חשו בכך.⁸¹ נוצר משבר-אמון בין הציבור לבין המופקדים לדבר בשמו. מקור המשבר היה ביחס-הגומלין שבין מנהיגים ומונהגים: האם המנהיגים חייבים לשקף את דעת צאן-מרעיתם? 'מנהיגות הביניים' — ביטוי שאותו טבע ברל⁸² — ניסתה, בשם "הציבור", לכפות עמדתה על המנהיגות הבכירה בנושאים מסוימים, באימה בפעולה פארטיזנית.⁸³ לעומת זאת, אנשים כבילינסון וברל, אשר ראו את תפקידם בחינוך הציבור, לא היו מוכנים לבטל את דעתם מפני דעת הרבים ולהימנע מלהביעה בעיתונם.⁸⁴ בדרך האופיינית למפא"י, לא נפלה הכרעה: מצד אחד החליט המרכז שלא לבקש הגנה — עד לאחר פסק-הדין הסופי, ומצד שני, קבע שחברי מערכת 'דבר' 'צריכים לעשות את עבודתם כהנתם (!) בהתחשב עם דעת המרכז'.⁸⁵

משזוכה סטאבסקי עלידי בית הדין העליון מחוסר ראיות מספיקות, עמדה שוב על הפרק שאלת התגובה לגילויי-שמחה של הרביזיוניסטים ותומכיהם. גילויי שמחה כאלה ברחובות הוגדרו על-ידי בן-אהרן כהתעללות אשר מחייבת תגובה תקיפה. לדעה זו הצטרפו רבים. לעומתם ראו האחרים בפסק-הדין מעשה-נסים, באשר פטר את התנועה מאימת-הגרדום אך לא מחה מסטאבסקי את כתם האשמה, וחשבו שהגיע הזמן לנהל פעולת הסברה נרחבת, אשר תדגיש פירוש זה של פסק-הדין, והסברה — אין לנהלה 'בידיים'. אולם נסיונם של ב' כצנלסון, ד' רמז, י' אהרונוביץ וחבריהם-לדעה, לשכנע את הרוב להסתפק בפעולות הגנה על אישים ומוסדות מפני התגרירות של הבית"רים — נכשל. סוכם שכל פעולה שתיעשה תהיה

80. פרוטוקול מרכז מפא"י, 10.6.1934, ב"ב 23/34.

81. אמר מ' בילינסון: 'אני יודע שהציבור רוצה שיאמרו עכשיו דברים אחרים, לא כמו שאומרים זאת אנשי "דבר"'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 10.6.1934, ב"ב 23/34.

82. שם, שם.

83. אמר ז' אהרונוביץ: 'יש הלך רוח כזה בקרב חברינו שלא אתפלא אם יופיעו קבוצות פארטיזניות שיעשו על דעת עצמם מה שיעשו [...] קיצורו של דבר: הוחלט של ההנהגה תביא בהכרח לידי אקטיביות בלתי-מאורגנת — ולפיכך מוזיקה — מצד חלקי הציבור המזועזע'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 13.6.1934, ב"ב 23/34.

84. אמר ברל: 'לי קשה מאוד לשאת עתה באחריות. עמדתי במלחמה עם הציבור כל הזמן. אין זו שאלת בילינסון בלבד. השאלה היא כללית: יתכן שנחוצה עכשיו גמישות אחרת, ויש להביא זאת בחשבון. כי זמן רב אי-אפשר להשתמט מלראות את הדברים כהווייתם'. 'אני נפגע מעומק נפשי מיחס הציבור למנהיגות. ציבור כזה מסוגל להאמין לשקר בורגני ולשקר פסוידו-ראדיקאלי. אולם גם הציבור הוא שונה. יש מנהיגות ביניים, אותה אנו מכירים, לה יש המגע הישיר עם הציבור, והיא חושבת שעליה האחריות לציבור [...] יש אמונה למערכת אבל בנוסח: טויגן טויגט איר, אובר ניט צו וואס מ'דארף. המערכת טובה אם תמלא כל רצונות החברים'. שם, שם.

85. פרוטוקול מרכז מפא"י, 13.6.1934, ב"ב 23/34.

מאורגנת על-ידי 'פלוגות הפועל', ולשם קביעת תכנית-הפעולה נבחרה ועדה בת 5 חברים: ב' כצנלסון, ד' בן-גוריון, א' גולומב, דב הוז ו' אהרונוביץ.⁸⁶ הרכב זה בא להבטיח שהפעולה תהיה בעלת-אופי מיליטאנטי, ועם זה — שברל לא ייעלב. אולם מסתבר, שהשתתפותו של ברל בוועדה לא יצאה אל הפועל, שכן למחרת היום נערכה פעולה יזומה, שהחלטה עליה נתקבלה בישיבת הוועדה שברל לא שותף בה. לפי העיתונות, נערכה בבית-הכנסת הגדול בתל-אביב תיגרה חמורה בין פועלים ובית"רים, שהחלה מקריאות-בוז של חבורת פועלים מאורגנת באולם, ונסתיימה במהלומות, בניפוץ כסאות ושולחנות, ושכונתה בעיתונות הלא-פועלית בשם 'פוגרום'. בסופו של דבר, נאלצה המשטרה להתערב וסטאבסקי עלה בחסותה לתורה.⁸⁷

הדיון שהתנהל במרכז מפא"י בעקבות מאורעות אלה היה מן הסוערים ביותר, והוא נסתיים, כקודמיו, במפלתם של ברל ובילינסון. לאחר חילופי-דברים מרים בין א' גולומב לברל, עזב ברל בהתרגשות את הישיבה. בילינסון ורובשוב נשארו להגן על עמדת שוללי האלימות. דבריו של בילינסון היו בבחינת סיכום ההתפתחותיות במשך השנתיים האחרונות בשאלה זו:

'פני תנועתנו הולכים ומסתלפים בזמן האחרון. הסילוף העיקרי הוא בזה, שבשנתיים האחרונות רואים את השימוש בכוח פיזי בתור האמצעי העיקרי של מלחמתנו. יש נוסח ידוע [...] אי-אפשר להשלים עם הנבלה. וכל מה שאינו מוצא חן בעינינו זוהי נבלה. ולא עוד אלא שטח הדברים המוגדרים בתור "מעשי נבלה" הולך ומתרחב, ואנו יודעים רק אמצעי אחד: אלימות! אם מפירים שביתה ואם בונים בית שלא בעבודה מאורגנת, אם מעסיקים פועל ערבי, אם ילדים עוברים בחוצות לבושי מדים שאינם מוצאים חן בעינינו, או מי שהוא רצה לתת "עליה" לסטאבסקי — כל זה "נבלה" והתשובה תמיד אחת: מכות!... יש שאלה עיקרית — היכן הגבול? מהי ה"נבלה" שאי-אפשר לסבול ומוכרחים להגיב עליה בכוח פיזי? אולם רוב משתתפי הדיון הביעו סיפוק וקורת-רוח מן המעשה בבית-הכנסת, שהוגדר על-ידי בן-גוריון כ'מחוכם'. ז' אהרונוביץ טען שהציבור מתאפק יתר-על-המידה ואינו נוקט אלימות, גם כאשר הדבר חיוני, ובדעתו תמכו דב הוז, ש' מאירוב, ח' שורר, ו' בן-אהרן.⁸⁸

יצאות-דופן היו העמדות של בן-גוריון ורמזו. רמזו לא הטיל ספק בכך שזהו מעשה עקר, שתועלתו מפוקפקת ונזקו — ברור, אולם הוא היה מוכן להצדיקו,

86. פרוטוקול מרכז מפא"י, 20.7.1934, ב"ב 23/34.

87. היה ידוע מראש, שסטאבסקי יזכה לעליה לתורה בבית-הכנסת הגדול בתל-אביב. בן-גוריון טען שאין להרשות חילול-קודש כזה — שיתנו כבוד בבית-הכנסת לרוצח — לפי דעתו, ויש להפריע לכך.

88. הגדיל לעשות א' גולומב, אשר קבע כי 'גם אני נגד מעשי-אלימות וברור לי שעל-ידי זה לא נפתור את הפרובלימות היסודיות שלנו. בכלל שימוש באלימות מותר לדעתי רק בשעת הגנה. אבל העלאת רוצחים לקדושה היא בעיני התנפלות שיש להתגונן נגדה. ומי שאומר כי המקרים של היומיים האחרונים הם מעשי אלימות מצדנו, מוציא דיבה על עצמו ועל תנועתו'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.7.1934, ב"ב 23/34.

כביטוי לצורך עמוק של התנועה להביע שאט-נפשה. אלא שרמו נמצא כבר בשלב הבא של המחשבה — חיפוש דרך אחרת לפתרון בעיית הרביזיוניסטים. בכך היה שותף לו בן-גוריון, שטען כי אין לראות במעשה כגון זה את מרכז-הכובד של פעילות המפלגה, אלא יש לראות אותו בפעולה הקונסטרוקטיבית בציונות. מאמצע שנת 1934 שוכנע בן-גוריון בצדקת עמדתו של ברל, שהאינטרס של הציונות ושל התנועה מחייב להימנע מזעזועים בארץ. אולם מצד שני, לא יכול היה שלא לחייב עמידה תקיפה — ואף בוטה. דומה שהסיבה לכך נעוצה במבנה הנפשי של בן-גוריון עצמו. לכן טען בן-גוריון בדיון הגדון שהוא רוצה 'שלום בציונות' אך מצד שני חייב את מעשה בית-הכנסת.⁸⁹ הפרשה נסתיימה בהודעה דו-משמעית ב'דבר', שנשתמע ממנה אמנם גינוי למעשה האלימות, אך היא גם הצביעה על ההתנהגות הפרובוקאטיבית של הרביזיוניסטים וראתה בה עילה לכל הענין.⁹⁰

באוגוסט 1934 החל שלב חדש בוויכוח בתוך מפא"י בשאלת היחס לרביזיוניסטים. תחילתו — במכתב ששלח מרכז הצה"ר בפאריז למרכז מפא"י, ושפורסם גם בעיתונות, ובו הצעה למציאת מודוס-וויוונדי, אשר יגביל את המאבק בין שתי התנועות לתחום הפוליטי. המכתב היה מתון יחסית ורחוק מן הסגנון התוקפני המקובל אז על העיתונות.⁹¹ מכתב זה פתח בתוך מפא"י את הוויכוח בשאלת הרביזיוניזם, שהסעיר את התנועה במשך חודשים ארוכים, והסתיים בכשלונן של בן-גוריון, שלא עלה בידו להשיג את אישור התנועה להסכמי-לונדון שכרת עם ז'בוטינסקי באוקטובר 1934. אין מאמר זה עוסק בפרובלימטיקה של ההסכם, פרטיו, סיבותיו, גורמי כשלונן, ותוצאותיו לגבי מפא"י בפרט, ותנועת הפועלים הארצישראלית בכלל. כוונת מאמר זה להאיר מיגזר אחד של בעיה סבוכה זו — הקשר בין מעשי האלימות וגילוייה והאווירה שהולידו, לבין כשלון הצעת ההסכם. הרעיון לחפש דרך להסכם איזושהו עם הרביזיוניסטים נתקבל מיד באיבה גלויה. כאשר בן-גוריון, שנתמך על-ידי ברל, הציע למנות שני חברים, אשר ינהלו משא-ומתן עם מרכז הצה"ר בפאריז, בשאלת היחסים בין ארגוני פועלים, מניעת הפרת-שבתות ועקירת מעשי-אלימות. הרעיון נתקל בהתנגדות מצד חברי המרכז, שבמקום להשיב תשובה ישירה לרביזיוניסטים החליטו לפנות מעל דפי 'דבר' אל כל חוגי הישוב והתנועה הציונית, בהצעה לקביעת יחסים תקינים בין ארגוני הפועלים, וכן למניעת מעשי אלימות.⁹² משהעלו ברל ובן-גוריון מחדש את הצעתם לפני המרכז ושיכנעו את רוב חבריו להסכים למשא-ומתן עם הרביזיוניסטים בשאלת 'קביעת יחסים מתוקנים בין ארגוני פועלים ומניעת מעשי-אלימות' ואף לענות לרביזיוניסטים ישירות, בנוסף להודעה הכללית ב'דבר', תבע ברל רפטור לכנס את מועצת המפלגה לשם אישור ההחלטות שנתקבלו, ובניגוד לרצון ברל כצלסון הוחלט

89. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.7.1934, ב"ב 23/34.

90. דבר, 2.7.1934.

91. ראה נוסח המכתב אצל י" אופיר, ספר העובד הלאומי, תל-אביב תשי"ט, עמ' 162—163.

92. נתפרסם ב'דבר', 24.8.1934.

לכנסה.⁹³ המועצה התכנסה אחר ימים אחדים ושוב גברה ידם של שוללי המשא-ומתן. עמדתם של אלה נתמצתה בדבריו של י' בן-אהרן, אשר שלל מכל-יכול משא-ומתן עם המפלגה הרביזיוניסטית, באשר '[...] פירושה שבירת הקו הפסיכולוגי במתיחות המלחמתית של ציבור הפועלים נגד התנועה הרביזיוניסטית [...] פירושה להסיר את החרם ואת חותמת הטומאה שהטבענו על התנועה הזאת מאז מעשי-הבריונות והאבנטורות [...] אשר הגבילה את התנועה [הרביזיוניסטית] במסגרת מסוימת והעמידה אותה בשביל חוגים רחבים מאוד בתנועה הציונית מחוץ למסגרת החיים והעניינים הציוניים הממשיים'. אם מישוה סבור שמוכרחים לשבת לדיון אתם מסיבות טאקטיות — 'מי שמעלה זאת על הדעת, לא תפס עדיין מה מתרחש ומה חי ומה קיים במחנה ובעמקי התנועה שלנו'. והוסיף א' תבורי: 'אני מציע וקורא למנהיגות שלנו, שתתכונן עוד פעם להלך-הרוח של החברים ויבינו, שכאן לא התפרצות של רגשות לפנינו, אלא כאן סיכום של הינוך במשך עשר שנים [...]'.⁹⁴

דברים אלה משקפים את התהליך: מנהיגות התנועה ובראשה ברל, בן-גוריון, כמו גם טבנקין, חינכה במשך שנים את הציבור לאיבה תהומית לרביזיוניסטים — עד כדי 'רצח-אופי' של תנועתם. עתה שינה חלק נכבד מן המנהיגות את טעמו וניסה להעמיד את היחסים אתם על בסיס פארלמנטרי, כלומר להעתיק את הפולמוס בין שתי התנועות מן הרחוב אל תחום המאבק הפוליטי על השליטה בהסתדרות הציונית, תחום שממנו גלש מאז שביתת פרומין ובמיוחד מאז 'שביעי-של-פסח'. אולם המנהיגים נמצאו שביימים בידי ציבור, שלא יכול להתאים את הסתייגותו הנפשית העמוקה מן הרביזיוניזם לשינוי-הקו של ההנהגה. היהויו של רביזיוניזם עם טומאה, ועם חלאת-היהדות, אי-אפשר היה למחותו בן-לילה. היה זה מיתוס שעליו התחנך הדור, כמו קרב וינה וכמו מפלת ה-ס.ד. ההנהגה גילתה איטמות-לב בכך שלא הבינה את עוצמת הרגשות שהיא עצמה היתה אחראית להפחתם. התדמית של הרביזיוניזם יצרה את המחסום הנפשי מפני השפעתו, והבטיחה את המתח הציבורי הנחוץ למאבק נגדו על ההגמוניה בישוב ובתנועה הציונית. אולם היא גם חסמה את הדרך בפני המשא-ומתן וההסכם. דומה שהחינוך האנטי-רביזיוניסטי של התנועה הצליח מעבר למצופה: הגולם קם על יוצרו.

הדוגמה הקיצונית ביותר לפירוש שנתן חלק מן הציבור לחינוכו זה ולדיכוסומיה שבין הציבור והנהגתו, היא פרשת 'פיצוץ' אסיפת הרביזיוניסטים ב-17.10.1934 בחיפה.⁹⁵ ראשית הענין בכך, שראשי מועצת פועלי חיפה גרסו שבחיפה אסור שתיערך אספת-רביזיוניסטים, ולו-גם אספה באולם סגור, שהכניסה אליו מותרת לבעלי-כרטיסים בלבד. כשנודע שעומדת להיערך אספה כזאת ובה ינאם פון-וייזל,

93. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.8.1934, ב"ב 23/34.

94. פרוטוקול מועצת מפא"י, המושב השמיני, 24-26.8.1934, ב"ב 22/8.

95. לכאורה, החלה הפרשה כתוצאה מהתלהטות הרוחות בחיפה בגלל עבודת בית-הריים בבנין שמואל דוד, שם הכניסו הבעלים לעבודה פועלים ערבים ופגעו בעקרון העבודה העברית. למעשה, לא היה קשר בין פרשת בנין שמואל דוד לבין הפרשה שלהלן, ורק לאחר מעשה היו שניסו לנצל את סמיכות-הפרשיות כדי להציג את ההתפרעות כאילו נבעה ממניעים לאומיים — המקובלים על הכל — כמאבק לעבודה עברית.

תוכננה תגובה. סוכם להחזיר אנשים אחדים לאולם, שיפריעו לנואם, יטילו פצצת-סרחון, ויפתחו את הדלתות מבפנים לחבריהם אשר לא הצליחו לחדור פנימה, כדי 'לפוצץ' את האספה סופית. לצורך הפעולה רוכז מספר רב של פעילים: הזומגו פלוגות 'הסדרן' ('הפועל'), חברי 'השומר הצעיר', 'המחנות העולים', 'הנוער-העובד' ואף הובאו חברים מקרית-חיים ומיגור. לפי ההערכות היו במקום כ-1,500 איש, בשעה שבאספה עצמה כ-100 איש בלבד. פורמאלית החליט על הפעולה הארגון המתאים, שכן אבא חושי וחבריו התייעצו עם יוסף רוכל (אבידר), אשר היה אחראי על 'הפלוגות' מטעם המפלגה בחיפה, אולם לאמיתו של דבר, אורגנה כל הפעולה בהסתר מהנהגת המפלגה.⁹⁶

מיד כשהחל פון-וייזל לנואם, התחילו הפרעות באולם והדלת נפרצה מבחוץ. עדי-מהרה אבדה כל שליטה על ההמון המתפרע, שהחל לרגום באבנים את הנמצאים בתוך האולם. למעלה מ-20 איש נפצעו, בתוכם פון-וייזל עצמו, ושני ילדים, עוברי-אורח, שאחד מהם נזקק לניתוח. המשטרה התערבה כדי להפסיק המהומה ואנשיה הוכו ונסקלו. משנסתיימה סוף-סוף התגרה והפצועים הוצאו מן האולם על אלונקות, הסתדרו חברי תנועות הנוער שהיו במקום בשורות וצעדו בסך ברחובות חיפה, כשהם שרים 'קדימה הפועל'.⁹⁷

הדיון שהתקיים במרכז מפא"י בעקבות מעשה זה היה האחרון בשורת הוויכוחים הגדולים בשאלת האלימות בחיים הפוליטיים. הוא נערך בצל המשא-ומתן שניהל אותה שעה בן-גוריון בלונדון, ובצל משבר האמון המחריף והולך בין הציבור והנהגתו. לכאורה, הסכימו הכל שהמעשה היה שגוי. אך בין נימוקי שולליו הפרידה תהום. היו שהאשימו את אבא חושי בליבוי הפרשה במטרה לטרפד את המשא-ומתן המתנהל בלונדון, ובהכשלת מדיניות המפלגה בשאלת האלימות, כפי שבאה לכלל ביטוי הן בהחלטות המרכז והמועצה והן בהודעותיה הפומביות;⁹⁸ 'שפרינצק אף דרש להרחיקו מחיפה. ואולם אחרים ('י' בנקובר, 'י' אידלסון וא' גולומב) נזעקו להגן על השיטה תוך ביקורת על המקרה הספציפי. היה ברור לכל שמבחינה טאקטית היה זה מעשה-שטות, שכן הוא הסיט את תשומת-לב הציבור, במיוחד בחיפה אך גם בארץ בכלל, מן המאבק לעבודה עברית (שהתמקד אז בבנין שמואל דוד וריכו סביבו דעת-קהל חיובית לתנועה), ועורר דעת-קהל עוינת לפוע-לים ואוהדת לרביזיוניסטים. הביקורת שנמתחה על אבא חושי הצביעה על ה ב י צ ו ע הבלתי-מוצלח של הפעולה (חוסר-תכנון מדוקדק, אובדן השליטה בשלב

96. ערב הפעולה ביקר רמז בחיפה לרגל משא-ומתן שהתנהל אז בענין עבודה עברית בבנין שמואל דוד, ולא גינב לאוזניו דבר על הפעולה המתוכננת.

97. התיאור מסתמך על פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.10.1934, ב"ב 23/34; פרוטוקול ישיבת מועצת סניף מפא"י בחיפה, 23.10.1934, ב"ב 4/1/34 ג'. מסקנות ועדת-החקירה בענין מעשה-חיפה (גולומב-בילינסון), ב"ב 4/1/34 ג'. ראה נספח מספר 2. אמנם, היו שהדגישו את הקשר עם פרשת בנין שמואל דוד והמאבק לעבודה עברית שם, אולם לאחר שיקול-דעת נראית לי גירסת מתנגדיהם. הוא הדיון ביחס להאשמת 'אנטיפא' בליבוי המהומות.

98. כמו ברל, פ' לוביאניקר, מ' שרתוק, א' קפלן, גולדה מאירסון, 'י' ברץ ואחרים.

המכריע, שימוש מופרז בכוח־אדם) וכן על כך שלא התייעץ במוסדות האחראיים של המפלגה בענין בעל־חשיבות מדינית למפלגה; אולם מותחי הביקורת מסוג זה יצאו להגן על האלימות כשיטה כדי למנוע ניצול פרשת חיפה לסימומו של הוויכוח הממושך בשאלה זו במפלגה: 'אם רוצים בקשר עם ענין חיפה לגמור ויכוח שישנו במפלגה לגבי דרכי מלחמתנו ברביזיוניזם — יש לומר כי זה לא יעשה על יסוד המשגה של חיפה'.⁹⁹ חוסר־האמון להנהגה הוותיקה של המפלגה התבטא בטענות־הנגד של 'י' בנקובר ו'י' אידלסון: אמנם, אבא חושי הפר את משמעת המפלגה ופעל על־דעת עצמו, אולם גם מנהיגות המפלגה מנהלת פעולה פארטיזנית, שהרי ברל כצנלסון הלך על דעת עצמו לשיחה עם הרב קוק (השנוא מאז נקט עמדה אוהדת לסטאבסקי בשאלת משפט הרצח), ובן־גוריון נסע לנהל משא־ומתן בלונדון מבלי להתייעץ במוסדות המפלגה.¹⁰⁰ אמנם טבנקין התנגד למעשים דוגמת 'פיצוץ' אספות, שכן לא ראה בהם גילויי־כוח אלא גילויי חולשה דווקא, אך גם הוא האשים את המרכז, שלא יזם מלחמה עקבית נגד הרביזיוניזם ויצר בכך את הצורך בפעולות אלימות ופארטיזניות.

לגבי משתתפים לא־מעטים כמו א' קצנלסון, ח' פינסקי, א' גולומב, היה פיצוץ אספות של רביזיוניסטים מעשה לגיטימי — בטענה, שעקרון חופש הדיבור וההת־כנסות איננו תופס לגבי אנשים כמו פון־וייזל. 'אינני מקבל את התורה של חופש־דיבור אבסולוטי לגבי אנשים שכל מגמתם ושאיתם היא למנוע חופש פעולה וחופש דיבור מציבור הפועלים'.¹⁰¹

מתנגדי המעשה השתדלו לנמק התנגדותם, שמקורה סלידה עמוקה, בנימוקים של אסטרטגיה פוליטית ומשמעת מפלגתית.¹⁰² היתה זו גולדה מאירסון, שלא השתתפה כמעט בוויכוחים קודמים בנושא האלימות, אשר הגיבה תגובה פשוטה ומשוחררת ממעצורים 'טאקטיים': '[...] איך יכלו אנשינו לשיר באותו הערב בחיפה?! הנערים שהשתתפו במעשה היו צריכים לפחות להתבייש ולא להפגין את ה'ניצחון' [...]. אינני מצדיקה שום מעשה אלימות, אבל יכולתי להבין מעשי־אלימות נגד מפירי־שביתה [...] אך לארגן 1,500 איש כדי לגרש 80 רביזיוניסטים מאספה סגורה — זוהי גבורת שווא [...] במשך שנה וחצי אני חיה בהרגשה אחת: מה יהיה אם באחד הימים יפול קורבן תוך ההתנגשויות? ... בהיותי בחוץ־לארץ יכולתי לומר פעמים רבות במצפון נקי, שאנו ציבור גדול ויש בוודאי בקרבנו בחורים שאינם יכולים להתאפק ונותנים גם מכות. אבל לא האמנתי שדברים כאלה יכולים להיות מאורגנים אצלנו'.¹⁰³

99. דברי א' גולומב, פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.10.1934, ב"ב 23/34. מדברי 'י' אידלסון באותו דיון: 'בשום אופן אין להחליף את הביקורת הזאת במשהו אחר, בשלילת השימוש־בכוח בכלל, מה שעל־כל־פנים, איננו קו המפלגה היום'.

100. אמנם הוא קיבל את אישור הוועדה הפוליטית של המפלגה לכך — אך לא את אישור המרכז.

101. ח' פינסקי, פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.10.1934, ב"ב 23/34.

102. מ' שרתוק, 'י' בן־צבי, א' קפלן ואפילו ברל כצנלסון.

103. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.10.1934, ב"ב 23/34.

אפילו התומכים המסורתיים בנקיטת אלימות התקשו לעכל את תהלכות הצעירים, בליווי שירת הנצחון שנערכה לאחר המהלומות.¹⁰⁴ היתה הרגשה, שהנוער הרעל, שחזרתו הקשה של ברל בדבר השטן הפאשיסטי המשתלט מבפנים, הולכת ומתגשמת. ועם כל זאת, לא נמצא בידי ברל וחבריו הכוח להביא להחלטה עקרונית בדבר שינוי שיטות המלחמה ברביזיוניסטים. וברל נאלץ להיאחז בטיעון, שמעשה חיפה הפר והכשיל את המדיניות המוסכמת על כל המפלגה בדבר אלימות מבוקרת.¹⁰⁵ הפעם הוחלט על צעדים נמרצים יותר מאשר בפעמים קודמות: גילויי-הדעת של המפלגה (שחיברוהו ב' כצנלסון וא' גולומב — והשפעתו של הראשון דומינאנטית בו), שנתפרסם ב'הפועל הצעיר', ביקר באופן חדי'משמעי את המעשה,¹⁰⁶ וכן גם 'דבר'.¹⁰⁷ ועדת חקירה שנשלחה לחקור את האירועים בחיפה (א' גולומב, מ' בילינסון, י' טבנקין) לא הגיעה לכלל אחדות דעות. בין חוות-דעתו של א' גולומב, המתרץ את המעשה, לבין כתב-האישום של משה בילינסון, גדול המרחק.¹⁰⁸ פרשת חיפה נבלעה בים הוויכוח הסוער שנתעורר עם היוודע דבר הסכמי בן-גוריון—ז'בוטינסקי.¹⁰⁹ החלוקה בין תומכי ההסכמים ומתנגדיהם היתה דומה בקווים גסים לחלוקה שבין התומכים באלימות ומתנגדיה העקביים. אחד הנימוקים החזקים שבפי תומכי ההסכם היה, שמה שעומד לפני התנועה הוא הברירה בין שיטת חיפה ובין ההסכם, ובלי ההסכם ביחסי-עבודה לא ניתן למנוע את האלימות, שטבעה להשחית; הפשרה של בן-גוריון היתה לדעתם המוצא היחיד מן הסכך שהביא לאובדן צלם התנועה.¹¹⁰ חמת-הזעם חסרת-המעצורים של המאבק נגד הרביזיון-

104. בישיבת מועצת סניף מפא"י בחיפה, ב-23.10.1934, הסכימו הכל ששני דברים היו פסולים: הסקילה באבנים והשירה. ב"ב 4/1/34.
105. אמנם ברל כרך יחד את 'השביעי-של-פסח', את פרשת 'העליה' של סטאבסקי ואת מעשה-חיפה, אך יחד עם זאת יצר הפרדה בין מניעי המאבק נגד הרביזיוניזם לבין הפרשה בחיפה, באומרו: 'השיטה השוררת בחיפה איננה שימוש באלימות לשם כיבושים וכדי להדוף התנקשות בערכי תנועתנו. תוכנה הוא — אלימות לשם גילוי כוח. לא שהחברים בחיפה חושבים כי עליידי מכות לבית-א"רים יחריבו את הרביזיוניזם, אלא מעשים כאלה הם בעיניהם ביטוי של גבורה וכוח. מעשים אלה אינם נובעים מתוך אווירה מהפכנית אלא תוצאה של שלטון האפראט. לחץ כזה כמו בחיפה לא הרגשתי בשום מקום אחר'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.10.1934, ב"ב 23/34.
106. הפועל הצעיר, 26.10.1934.
107. למדיניות 'דבר' במקרים קודמים התייחס מ' שרתוק במכתבו למרכז. בדרשו תגובה חדי'משמעית, כתב: 'זאת אומרת לא בשיטת 'דבר' עד עכשיו, שלא היה לו העז להוקיע את חטאינו מבלי ללמד עליהם זכות עליידי חטאי צרינו'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.10.1934, ב"ב 23/34. ראה בענין זה גם נספח 3.
108. ראה נספח מס' 2.
109. ההסכמים נחלקו לשלושה: הסכם א' — על מניעת אמצעי מלחמה נפסדים; הסכם ב' — על יחסי פועלים בארץ; הסכם ג' — הסכם בציונות.
110. לדוגמה, דברי י' שפרינגצק, בישיבת מרכז מפא"י, 31.10.1934: '[...] מי ששולל את לונדון מוכרח לחייב את חיפה, והמפלגה מחויבת לחפש דרך שלא נגיע לידי התנוונות. בישיבה הקודמת של המרכז היה לי העז להציע שאבא חושי יועבר מחיפה, אבל אבא חושי וקבוצתו שישבו בישיבה התייחסו בביטול גמור לכל הדיון שלנו [...] לפני ימים אחדים היתה פגישה ארצית של מזכירי הסניפים [...] מה אמר בה י' קיציס ?

ניסטים היא שהביאה, באורח דיאלקטי, את הצורך בהסכם. מתנגדי ההסכם העלו אף הם את המאבק של השנתיים האחרונות כראיה, אלא שטענתם היתה הפוכה: אחרי שהציבור חונך במשך שנים ארוכות על הפאתוס האנטי-רביזיוניסטי, אי אפשר לבוא בבוקר בהיר אחד ולתבוע ממנו שינוי כה קיצוני.¹¹¹ אין ספק שהיה בטענה זו הרבה מן האמת, וביחוד נכון הדבר לגבי בן-גוריון. בעוד שברל נקט עמדה עקבית בשאלת הרביזיוניסטים בפרט ובשאלת היחסים בין מעמד הפועלים ומעמדות אחרים בישוב בכלל — עמדה החותרת לקראת הידברות, ושלום בישוב, נמשך בן-גוריון אחרי המאבק, אחרי התגוששות הכוחות, לרבות ההתנגשות האלי-מה, ושיתף פעולה עם הזרמים המיליטאנטיים במפא"י. ב-1934 שינה לפתע את טעמו ובקבלו את דעתו של ברל, החל לחתור להסכם, מנימוקים שלא כאן המקום לפרט; ואפילו אז משכו הלך-רוחו אל חבריו הצעירים והתפרצויותיהם האלימות, כפי שראינו בענין 'העליה' של סטאבסקי. לכן כה גדולה היתה עוצמת ההלם שהוכה הציבור עם הודעתו על ההסכמים. היתה זה מהפך גמור בחינוכה של דעת-הקהל הפועלית, חינוך שהיה רווי מתח מעמדי ודריכות מלחמתית. היתה זה דווקא ברל, שחש את עומק השבר שחל בתודעת הציבור. במברק ששלח לבן-גוריון השווה בלונדון כתב: 'התנועה נפצעה והסכנה גדולה מאוד. מה בצע בנס אם מכשיר ההגשמה העיקרי יישבר'.¹¹² היתה בסיטואציה זו כדי להזכיר את האגדה בדבר האיש אשר חילץ את השד מתוך הבקבוק — ולא ידע כיצד להשיבו לשם.

הסכם א' — 'על מניעת אמצעי מלחמה בפסדים' — דיבר בנשימה אחת על מניעת 'טרור' — כשהכוונה לרצח פוליטי — ו'מעשי-אלימות', כשהוא מעמיד על-ידי כך את הרביזיוניסטים והפועלים על בסיס 'בריוני' משותף. מפא"י הועמדה אל עמוד-הקלון ונאלצה לסבול את הבושה של הכאה על-חטא בפומבי, חטא שכלפי חוץ לא הכירה עד אז בקיומו. בושה זו היתה ה'נמיסיס' של המאבק האלים כנגד הרביזיוניסטים.

לאחר פולמוס פנימי סוער, שנמשך כחצי-שנה, ושזרע בתוך מפא"י את זרעי הפילוג לעתיד-לבוא, דחה קהל חברי ההסתדרות את הצעת ההסכמים בין בן-גוריון ו'בוטינסקי. יחד עם זאת, לא שבו עוד לשיטת המאבק האלים. דומה שעצם הצעת ההסכם שיככה את המיליטאנטיות של המלחמה. אפשר שצעדו הדרמאטי של בן-גוריון העמיד את חבריו על חומרת המצב, שהביא את התנועה הציונית אל סף של מלחמת-אזרחים; ואפשר שהפולמוס הפנימי המיוסר, הארוך, אשר נגע עד

הוא אמר: "ההסתדרות נולדה וגדלה באלימות ואתם משקרים בגילויי-הדעת שלכם". וכעבור איזה ימים בא אלי חבר מבאר-טוביה ואמר: "ענין חיפה הוא המעשה המפואר ביותר של ההסתדרות!" וקמינקר מ'נשר" אמר: "כולם התיחסו בחיוב למעשה-חיפה". ב"ב 23/34.

111. למשל דברי טבנקין: 'אמר לי חבר, פועל ותיק: אתם תסיתו אותנו במשך שנים וזהו האויב-בנפש הכי מסוכן שלנו, ועכשיו תאמרו לנו: אל תהיו מוסתים?' וכן דברי ב' רפטור, 'אידלסון. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.10.1934, ב"ב 23/34.

112. תכתובת ברל-בן-גוריון, מברק מברל לבן-גוריון, מ'8.11.1934, ב"ב תיק 201/1/34.

תהומות הנפש של התנועה, הביא להפנמה של רגשות התוקפנות והיה מעין קא-תארסיס מטרה לפרשה האומללה של השנתיים הקודמות.

שניים היו מקורות היניקה העיקריים של האלימות כאמצעי במאבקים הפוליטיים והחברתיים בישוב בשנות ה-30: האחד — המסורת המצדיקה נקיטת אלימות לשם הבטחת זכות העבודה. מסורת זו באה לכלל ביטוי במאבקים לעבודה עברית ונגד הפרת־שבתה. לימים היא התפרשה גם כמצדיקה נקיטת אלימות נגד אלה אשר מסרבים להכיר בזכותה הבלעדית של ההסתדרות לארגן פועלים. מכאן קצרה היתה הדרך לנסות למנוע על־ידי מעשי אלימות קיומם של גופים חברתיים־פוליטיים יריבים.

מקור היניקה השני היתה האטמוספירה ברחוב, נוכח עליית הפאשיזם והנאציזם באירופה. הלקחים שהופקו — שהמונים בוגדניים הם ונוהים אחרי בעלי־הזרוע, שקבוצות קטנות יחסית, אך אלימות, עלולות להשתלט על הרחוב ולהגיע לשלטון; גורל ברלין ווינה — שימש רקע למאורעות. משנוצר הזיהוי 'רביזיוניסטים' = פאשיסטים, הותר דמם של הבית"רים בתודעת בני הדור.

אין להתעלם מהעובדה שהרביזיוניסטים סייעו לא במעט ליצירת זיהוי זה. התל-בושת החומה — אף שהם אימצוה לפני היות מדי הס.א., ניקרה בדיעבד את העיניים; אהבת השרד; ההתלהבות ל'אואנטוריוז'; 'מגילת סיקריקין' של אבא אחימאיר, שנכתבה אמנם ב-1926 אך פורסמה בעת משפט רצח ארלוזורוב ב-1934 — כל אלה שימשו חומר לאנאלוגיות. זאת ועוד: בעוד שקשה למצוא דוגמאות להתפרצויות אלימות רציניות מצד הבית"רים בארץ, נראה שהמצב בפולין היה שונה. טרם נערך מחקר בתחום זה, אולם דומה הדבר שבפולין היו אלה הבית"רים אשר 'פיצצו' אספות של חברי 'החלוץ' ופעלו בשיטות אלימות.¹¹³

הוויכוח בתוך מפא"י על השימוש באלומות שנערך בשנות ה-30 הוא יחיד במינו בתולדותיה של הציונות. דומה שאין עוד תנועה פוליטית במסגרת התנועה הציונית שהתלבטה כך בסוגיה זו. מפא"י נקלעה לוויכוח זה בגין היותה — נוסף למפלגה פוליטית — תנועה של איגודים מקצועיים, וזאת בתוקף שליטתה, הבלעדית כמעט, בהסתדרות. אולם הוויכוח חרג עד-מהרה מתחום שאלות המאבק המקצועי והפך לוויכוח על מטרות ואמצעים. בוויכוח זה התיצבו זו מול זו שתי קבוצות מנהיגות: המנהיגות הוותיקה, בת העליה השנייה — ובראשה ברל כצנלסון ו'י' אהרונוביץ; וכנגדה — המנהיגות שצמחה לאחר מלחמת העולם הראשונה, ובמיוחד בת העליות הרביעית והחמישית. הראשונים התנגדו עקרונית לנקיטת אלימות, כשהם מתבססים

113. הקשר בין ארץ־ישראל ופולין, בין 'החלוץ' ותנועת הפועלים הארצישראלית היה באותם הימים קשר אורגאני, ולפיכך לא הבדילו ראשי התנועה בארץ בין הנעשה שם וכאן. חולשת תגובתם של אנשי 'החלוץ' בפולין על פגיעות הבית"רים יצרה בארץ רושם של 'תסביך גחיתות', שניתן להתגבר עליו על־ידי מופת של התנהגות אחרת בארץ.

כנראה על תולדות התנועה המהפכנית ברוסיה, שבה טרור אישי הביא בעקבותיו תופעות של התנוונות, וכן גם על השקפת-עולם סוציאל-דמוקרטית. ואילו האחרונים ינקו השראתם מדוגמת מהפכת אוקטובר, ומצאו צידוק לאלימות בתולדות התנועות המקצועיות בעולם הגדול. אם הראשונים ציפו להגמוניה של הפועלים בתנועה הציונית שתבוא מכוח כשרון המעשה שלהם, הקונסטרוקטיביזם, החלוציות, והאמינו בשיתוף-פעולה עם זרמים פוליטיים אחרים בעם היהודי, הרי האחרונים שאפו להשתלטות הפועלים על התנועה הציונית בדרך של עימות עם כוחות אלטרנטיביים והכרעתם. יוצאי-הדופן הבולטים בסכימה זו היו טבנקין ובן-גוריון: טבנקין שייד לקבוצה הראשונה ביחסו השלילי לטרור אישי, ויחסו החיובי לפעולה ההמונית, אך במיליטאנטיות שלו ובהתירתו לעימות המעמדות הוא שייד לקבוצה השנייה, ואילו בן-גוריון, שבגלל קווי האופי שלו נהה אחרי הקבוצה השנייה, נדחה בכוח הגיונו לדרך הפשרה ושיתוף-הפעולה.

דומה שיש קשר בין התפקידים שמילאו אנשי קבוצת המנהיגים השניה לבין עמדותיהם: רובם פעלו במסגרת מועצות הפועלים, מה שחייב אותם ליטול חלק במאבקים המקצועיים ולבוא במגע יום-יומי עם ציבור הפועלים, במיוחד בערים. נראה ש'מנהיגות-הביניים' הזאת שיקפה יותר את דעת ציבור הפועלים מאשר המנהיגות בת העלייה השנייה. ההוכחה לכך היא ההתעוררות הגדולה של הציבור בקשר לפולמוס ההסכם, שכמותה לא קמה לפני-כן מכוחה של שום סיסמה קונסטרוקטיבית, וכמובן, אי-אפשר להתעלם מתוצאות ההסכם, שבו הכריעו פועלי העיר, בהנהגת אותה קבוצת מנהיגים צעירה, את ההנהגה ההיסטורית של התנועה.¹¹⁴

השאלה של המשמעת המפלגתית מילאה תפקיד נכבד בוויכוחים על השימוש בכוח, משנואש ברל לשכנע את מפלגתו לקבל החלטה נגד שימוש באמצעי האלימות, נסוג לקו 'האלימות המבוקרת', וניסה להכות את יריביו בנשק המשמעת המפלגתית. לא יפלא, שהנסיון להקים גוף שישמור על אלימות 'מבוקרת' נכשל, שכן על-ידי כך נחסמו האפקטים הקוואזי-לגיטימיים לפעולות אלימות, ואז פרצו אוהדיהו גתיתיים אלטרנטיביים לעצמם. מכאן הטענות על פעולות פארטיזאניות — מזה, ועל כפיית דעתו של ברל על חבריו — מזה. אמנם בחיפה נתגלו אותות לפארטיקולאריזם מקומי, ליצירת מוקד-כוח 'טרטוריאלי' של 'בוס' אשר שליטתו בעירו מובטחת גם בכוח-הזרוע — תופעות שהיו זרות למירקם היחסים בתנועת הפועלים בארץ. בוויכוח על האלימות חברו יחד בני-ברית מוזרים כאבא חושי — נציגו המובהק של המנגנון, וי אידלסון ובן-אהרן — נציגי הקיבוץ המאוחד.

הבעיה המרכזית המתעוררת עם קריאת המסמכים של הוויכוח היא 'הפאשיזציה של תנועת הפועלים', כפי שכינה אותה ברל, בהתכוונו לשימוש באמצעים פסולים ודבקות שבאהבה בשימוש בהם. מכל מקום, בתקופה של שכרון מן השימוש בכוח ומתחושת הבטחון והעוצמה שהקנה, היתה הסכנה של השחתת-הנפש ועיוות-הדמות

114. אחוז הנמנעים הגבוה במשאל מצביע על התלבטות של רבים, שהתקשו להצביע נגד ברל ובן-גוריון והעדיפו להימנע.

הכרוכים באלומות כשיטה פוליטית — סכנה של ממש. ברל, אהרונוביץ ובילינסון וחבריהם, ניצבו בוויכוח זה כדון-קישוטים עוברי-בטל אשר אינם 'קוראים' את התקופה, ונאבקו על נפשה של תנועת הפועלים כתנועה מחנכת ומנהיגה. ב־1935 באה התפכחותה של התנועה, שככל התפכחות הותירה טעם-לוואי מר. אך בזכות התפכחותה וריסונה העצמי, היתה תנועת הפועלים לכוח המרכזי, המסוגל לגבש סביבו את הישוב. כשם שהאלומות עוררה ספקות ביכולתו של העם היהודי להיות 'עם ממלכתי', כך הוכיחה ההתעשתות של התנועה את כשרונה להיות כוח בונה מדינה. תפקיד מכריע בתהליך רגנרציה זה מילאה אותה הנהגה ותיקה, שהיתה לתנועה מצפן ומצפון.

נספחים

נספח מס' 1

מכתב ברל כצנלסון למרכז מפא"י (20.4.1933)

ארכיון מפלגת העבודה הישראלית

חטיבה: 2

תיק מס' 4/1/33 כרך א'

למרכז מפלגת פועלי א"י

חברים,

המאורעות באחרון של פסח הוכיחו לי הוכחה אחרונה, כי אין אני יכול להוסיף להיות שותף באחריות להנהגת תנועתנו. ניטלה ממני האפשרות הנפשית לראות את עצמי כבא-כוח תנועתנו.

אילו היה שלטון-רשע מעביר אותי ברחובות קריה, מצליף על בשרי ויורק בפני לא הייתי כל כך נכלם ועשוק-תקוה כמו בשעה שראיתי את תנועתנו מושפלת ומגואלת על-ידי עצמה ולא על-ידי זרים. מרגע זה ועד עכשיו, באשר אפנה ואלך — ועודני מהלך בשליחותכם — כולי בוער מבושה. אכן, אני טעמתי במלוא הטעם את המלים העתיקות: חרפה שברה לבבי.

כל נסיון חיי, כל הכרתי אומרים לי, כי דרך זו, אשר לתוכה נדחפת תנועתנו הנישאת ללא-הגה על גלי המבוכה, אינה דרך נצחון לפועל אלא דרך-חורבן. ילדינו הנחמדים, המוצאים החוצה באלפים כדי לחכות להפגנה אוילית של אחרים ולצפצף עליה ולירוק עליה ולהתפרץ לתוכה בעוית מתלקחת, ולנפנף אגרופים ולשדוד כובעים, — האמנם יצליחו לבנות משק סוציאליסטי ולהקים חברה חדשה ולהבין לגורל עם נטרף וגם להוות כוח-אמת בשעה שידרש מהם? במה שאחרים רואים מתן-ביטוי לרגשות המונים, הצגת תריס בפני האויב, חיזוק המעמד ולי-כודו — רואה אני: שיטה פסידו-מעמדית, הממוטטת את כוחו הפנימי של מעמד הפועלים, המוסרת אותו לרשות כוחות-ההפקר והאפלה שבתוך המעמד, הורסת את הרקמה התברתית-היסודית אשר מבלעדיה אין כל רקע לבניה לאומית וסוציאליסטית, מחשלת את האויב, מגרה את חוצפתו ואת יצריו ומרחיבה את שטח השפעתו בין ההמונים אשר טרם קבעו את דרכם. אינני מאמין בגירוש השטן על-ידי היקוי למעשי השטן. מי שמבקש להכניע את הכוחות הדסטרוקטיביים המתנשגים אים לשלוט עכשיו בעולם על-ידי זה שילמד את הפועלים לחקות את מעשי אלה ולקלוט את מושגיהם — ישיג תוצאות הפוכות, ויסייע להגברת נחשול-הפראות,

העומד — לא על דרך המליצה — להחזיר את העולם לתוהו ובוהו. הטענות המהלכות, כי יש הכרח ב'תגובה', כי 'אסור להפקיר את הרחוב להם', כי 'אסור לגלות חולשה' — אין בהן משום גילוי כוחה של תנועת הפועלים, אלא גילוי חוסר-כוח, גילוי חוסר כשרון להזעיק את ההמונים לפעולה של ממש ולכבוש עמדות של ממש, ויתור על רכישת ההגמוניה לפועל בחיי האומה, השלמה עם מצב של היותנו 'אחד הצדדים הנצים', הנגרף בנחשול ההשפלות והטמטום. במצבנו אנו יש בזה עוד נוספות: חוסר הבנת השעה בה אנו חיים, וחוסר הבנת תפקידנו אנו בשעה זו בחיי האומה; ויתור על ההודמנות הגדולה לגייס מסביבנו המונים תחת דגל היציאה הגדולה והיציירה הגדולה, ואי-ראיית התוצאות הצפויות לנו מזה, שאנו פורטים את מלחמתנו הגדולה רבת-התקוות לתגרות עלובות ומביישות חסרות כל תקוה.

מדוע אני עושה דין לעצמי ואיני מביא את הדברים למלחמת-דעות במרכז המפלגה? דומני, חברים, שאתם מכירים אותי, כי לא אברח מן המערכה. מעודי לא הייתי הושש להיות במועט, וידעתי גם להיות לבדי. ובענין זה, שהוא בשבילי ענין חיים ומוות לתנועתנו ולמפעל חיינו, ודאי הייתי מוכן למצות את כל חומרי-הוויכוח והביורר בפני חברים. אולם נוכחתי, למכאובי, כי אין תועלת בביורר, וכי כל אזהרותי עד עכשיו היו ללא-הועיל. הוזהרתי בישיבת סיעת המפלגה (בימי ועידת ההסתדרות) ולאחר זה באו מעשי פ"ת. הוצאתי את רוחי בישיבות הועד הפועל של ההסתדרות — לאחר זה בא המעשה האחרון. נוכחתי, כי דווקא מעשים אלה, הקובעים את גפש תנועתנו וחותרים את גורלה, נחתכים מ'ח'ץ למוסדות המנהלים את התנועה. נחתכים על-ידי זריוותם ובטחונם של אחדים, על-ידי זהירותם ולא-איכפתיותם של אחרים, על-ידי סלחנותם ועליונותם של אחרים. בהחלטות לאחר מעשה אין לי צורך, שום פשרה בין תפיסתי ובין המדרון שבו מתגלגלת תנועתנו אבטומטית — לא תתכן. אני מוכן ליפול עם התנועה במלחמתה, אולם איני מוכן להצטרף אליה בדרך של אינטוקסיקציה והתאבדות.

לפיכך איני מוצא לעצמי דרך אלא זו: אני מסתלק מהשתתפותי בכל המוסדות המנהלים של תנועתנו, במפלגה ובהסתדרות.

האמת היא, שגם כל עבודה אחרת בשליחות הציבור תכבד עלי עתה מאוד, אולם אני יכול להסכים, להמשיך לפי שעה את השתתפותי בפעולה הישובית (בקה"ק ובי"נר") עד שלא ימצא לי ממלא-מקום. אני מביטח להחזיר את המנדט בכל רגע שידרש מידי.

קשה יותר היא שאלת 'דבר'. אי אפשר, לפי דעתי, לערוך את 'דבר' מבלי הסכמה — בעיקרים יסודיים, לפחות — עם הנהגת התנועה. ההסכמה הזאת איננה כיום הוה. להגיש את הסתלקותי מעריכה, אני יכול רק לפני מועצת ההסתדרות. בינתיים אני נאלץ להמשיך בעבודה, בידיעה ברורה של ההבדל העמוק שבין עמדתי אני — שאינני מתכוון להעלים אותה — ובין הקו השולט למעשה בחיי ציבורנו, וגם בידיעה ברורה כי אדם אשר חשך עליו עולמו אינו יכול ואינו צריך לעמוד בדאש עתון התנועה.

אל גא נתנסו, חברים, להניאני מהחלטתי. לא על נקלה עלתה לי. אם יבואו ימים

ואכיר כי טעיתי, לא אבוש ולא אתמהמה להודות על טעותי. ולפי שעה — בין שאתי הצדק, בין שאתי הטעות, — שום פשרה לא תתכן בין שתי התפיסות. ואם אין בכוחי להציל את התנועה מדחי, אל תהי ידי בהנהגתה ללא הגה. שלכם, בחרדה לבאות ב. כצנלסון

כ"ד ניסן, תרצ"ג [20.4.1933].

אבקש להמציא את העתק מכתבי לחברי מרכז המפלגה ומועצת המפלגה.

נספח מס' 2

מסקנות א' גולומב ונ"ל פילינסון בהקירת ההפרעה לאספת הרביוניסטים בחיפה

ארכיון מפלגת העבודה הישראלית

חטיבה: 2

תיק 4/1/34 — כרך ב'

פריו, 10/12/34

לבילינסון ולטבנקין.

בהתאם לבקשת מזכירות המרכז אני שולח לכם את מסקנותי בענין חיפה. אם שניכם תראו במסקנות אלו יסוד לדעה מאוחדת ותמצאו לנחוץ להכניס שינויים לא עקרוניים במסקנות הרי הסכמתי נתונה לשינויים כאלה בהסכמת שניכם — למפרע, ולא — תהא זאת דעתי אני בלבד שתובא לפני המרכז.

בב"ח

א. גולומב

המסקנות בענין חיפה [מסקנות אליהו גולומב]

מתוך החקירה נתברר:

א) שהחברים האחראים בחיפה תיכנו תכנית של פיצוץ האספה הרביוניסטית הפומבית ב..... ע"י החדרת חברים לאולם, הפרעת הנאומים והפצת גזים מסריחים.

ב) שלשם הגשמת התכנית הנ"ל הם ריכזו אקטיב של קרוב למאתיים חברים, שנמצאו מחוץ למקום האספה ושצריכים היו בשעה מסוימת לפי פקודה מסוימת לחדור לאספה.

ג) שמתוך ההתרכזות בתכנית הנ"ל הוזיחו החברים האחראים בחיפה כל דאגה לציבור הרב והנסער, שנתקהל מסביב לאספה זו, שהיתה פרובוקטיבית בעצם מהותה, בהיקראה בחיפה, במקום שאין אספות רביוניסטיות פומביות מצויות כלל, דווקא בשעת הפרת המלחמה לעבודה עברית ע"י הרביוניסטים.

ד) שלרגל הזנחה וחוסר הנהגה של הציבור הרב מסביב למקום האספה ולרגל הוצאת האקטיב ההסתדרותי מתוכו הופקר הציבור להסתה מופקרת של אלמנטים בלתי אחראים ולהסתערות סטיכית וכתוצאה מזה באה התפרצות בצורות ברבריות, אשר הביאה לציבור הפועלים נזק מוסרי רב וגרמה גם הפסד בעמדת פועלי חיפה במלחמה לעבודה העברית, ואשר רק בדרך מקרה היא לא הביאה לקורבנות יותר קשים ולתוצאות יותר חמורות.
מן העובדות האלו יש להסיק:

1) שלגבי המקרים שקרו מסביב לאספה אין להטיל על החברים האחראים בחיפה אחריות בלתי-אמצעית, אולם יש להאשים אותם בהפקרת ציבור רב ונסער של חברים ללא כל הדרכה ופיקוח.

2) את התכנית של פיצוץ האספה, אשר תוכנה ע"י החברים האחראים בחיפה ואשר לא יצאה כלל לפועל לרגל ההתפרצות הסטיכית המוקדמת של הקהל, יש לראות כשגיאה חמורה לא רק מתוך שההתרכזות בתכנית זאת גררה אחריה למעשה את ההזנחה של ציבור החברים ואת המעשים הפרועים, אלא גם מתוך שזו היתה היגררות בלתי-מחוכמת אחר תכסיס רביוניסטי, שכונתו היתה להרים מול המל-חמה לעבודה עברית, שהופרה על ידם, את הצעקה על התנפלויות ודכוי חופש האספות ע"י פועלים.

3) אם גם מצד פורמלי יכולים החברים האחראים בחיפה לטעון, שהם התייעצו בענין התכנית שלהם עם חבר, אשר חובתו הוא היתה להביא את הדבר לפני המוסד-דון המרכזיים, אך בעצם לא היו גם החברים בחיפה מרגישים את עצמם פטורים מדיון משותף עם מוסד מרכזי, אילו שקלו את כל האחריות שבדבר, אילולא היה להם רצון להעמיד בפני עובדה ואילולא היתה להם הכרה מוטעת ומזיקה, כי חיפה — יכולה להיות לה דרך מיוחדת במלחמה עם הרביוניזם, שאינה רצויה ואינה מוכרת ע"י הנהלת ההסתדרות והמפלגה.

לפיכך יש להתרות התראה חמורה בחברים האחראים בחיפה, שאסור להם לנקוט על דעת עצמם ובניגוד להנהלה המרכזית של תנועת הפועלים בארץ קו מיוחד במלחמה עם הרביוניזם, היות וכל מעשה שלהם עלול להשפיע על עמדותיו של כל צבור הפועלים ולצאת מתחום של מעשה בעל ערך מקומי. כל חבר יכול להי-לחם על דעתו ועמדתו בתוך המפלגה וההסתדרות, אבל אין הוא רשאי לנהוג קבוצה מיוחדת וביחוד מקום מיוחד בדרך מיוחדת, הנפרדת מן הדרך המותית ע"י הנהלה המוסמכת של התנועה.

כמו כן יש לדאוג באופן מיוחד לקשר יותר אמיץ בין הנהלת האקטיב ההסתדרותי בחיפה ובין המוסדות המרכזיים של התנועה. —

המסקנות בענין חיפה [מסקנות משה בילינסון]

1. ההחלטה בדבר הפרעת האספה נתקבלה על יסוד ההלכה ששררה בחיפה זה שנים: לבלי להרשות אספות רביוניסטיות פומביות.
2. תכנית הפעולה: פצצות חימיות, קריאות-ביניים, שירה מצד בעלי הכרטיסים

ופתיחת הדלת מבפנים לפני המחכים בחוץ ואין להם כרטיסים — היא תכנית הפרעה בכוח.

3. הארגון היה רחב — הזמינו ה'סדרן', השומר-הצעיר, המחנות העולים, הנוער העובד, קרית חיים, יגור.

4. ההתקהלות הגדולה ע"י בנין ה'מכבי' מתבארת ע"י הארגון אשר הקיף שכבות רחבות מאוד ובכוח זה יצא בעצם מגבלות פעולה תכניתית, ע"י ההכרה הכללית שעצם ההכרזה על אספה רביזיוניסטית פומבית מבטיחה 'מחזה', וע"י ההתרגויות בקשר עם בנין דוד שמואל דוד.

5. ארגון הפעולה לא עמד בנסיון. לא היה במקום מפקח, המקשרים חסרו, יש והנהלת הקבוצות נמסרה לידיים בלתי אמונות; פרט בתכנית המשוערת שלא יצא לפועל — דיו היה כדי להכשיל את כל התכנית. בשעת המעשה התפזרו הקבוצות ויצאו ממרות מפקדיהם, וגם המפקדים לא ידעו מה עליהם לעשות ונסחבו עם הזרם.

6. המעשה עצמו היה 'ספונטני', כלומר נבע מ'אירת חिפה' המיוחדת ומהארגון הלקוי. אין הוכחות שהתחלת המעשה נעשתה ע"י יסודות זרים דוקא, אם כי אלה היו בתוך הקהל. מכל מקום השתתפו חברינו במעשה וגם עשו זאת מתוך הנאה מיוחדת. הוכחה לכך: הרגשת הנצחון שתקפה את חברינו (ביחוד הנוער והילדים) לאחר המעשה.

7. מנהג קבוע היה בחיפה להפריע לכל הופעת הבית"רים, ולא בלבד כשהם מופיעים ב'סך', אלא גם כשהם בודדים.

8. המארגנים טענו:

א. 'איש מרכזי השתתף בהתייעצות' — הדבר הזה מחליש את אחריותם לפני ה'ארגון', אך אין בכוחו להקטין את אחריותם המפלטית-הפוליטית, כי המפלגה לא מסרה ל'ארגון' את קביעת התנהגותה הפוליטית, והחברים אשר השתתפו בהחלטה אינם 'אנשי מקצוע' אלא אנשי הציבור.

ב. 'רשות היתה בידי המחליטים להניח כי מנהגייהם המיוחדים נסבלים ע"י המפלגה וכי אין למפלגה קו מסוים לגבי האספות הפומביות' — אין יסוד להנחה זאת באשר 'מנהגי חיפה' לא היו ידועים, מכל מקום: על כל פרטיהם, למרכז המפלגה, וכאשר המפלגה הכריזה פעמים רבות על התנגדותה לשימוש בכוח ללא פרובוקציה בלתי אמצעית.

ג. 'מנהגי חיפה היו תשובות לפרובוקציה' — אך המושג 'פרובוקציה' התרחב אצל המחליטים עד עצם קיום המפלגה הרביזיוניסטית ועד עצם הופעה כל שהיא של המפלגה ושל אנשיה.

ד. 'לא התכוונו למעשה כזה' — ופירוש הדבר: לא ידעו להעריך כראוי את מצב-הרוח בחיפה ואת יכולת ארגונם.

9. את האחריות לצורת המעשה יש להטיל:

א. על הארגון הלקוי (באופן מיוחד יש לציין, בתורת מסיבה מקשה, את ההומנה של ה'שומר-הצעיר' ושל ארגוני הנוער).

- ב. על ההשגות והמנהגים ששררו בחיפה (הפרעה שיטתית לכל הופעה פומבית של המפלגה הרביזיוניסטית ואנשיה).
- ג. על ההתרגזות בקשר עם בנין שמואל דוד שמואל.
10. את האחריות הפוליטית יש להטיל:
- א. על החברים, שהחליטו על הפרעת האספה, כי הם קראו את הקהל — ישר ובעקיפין — למקום המעשה ולשם ההפרעה.
- ב. על החברים אשר חינו את הציבור בהכרה שמותר וצריך להשתמש בכוח לגבי כל הופעה של הרביזיוניסטים ברחוב.
- ג. על האורגנים המרכזיים של המפלגה, אשר בירוריהם הממושכים ולפעמים המטושטשים בפרשת 'שימוש בכוח' עירערו את ההכרה הציבורית של חברי המפלגה. —
- מ. בילינסון 15/11/34

נספח מ' 3

מכתבה של הח' מניה שוהט למרכז מפלגת פועלי ארץ-ישראל

ארכיון מפלגת העבודה הישראלית
גנוך ברל כצנלסון
חטיבה: 6

כפר גלעדי, 23.10.1934

חברים נכבדים,

קראתי ב'דבר' את גילויי הדעת שלכם בקשר עם 'המעשה הפרוע בליל ט' חשון בחיפה'. יש לי דרישה נפשית להגיד לכם את תודתי העמוקה בעד גילויי דעת זה. סוף סוף באה המפלגה ואמרה לחברים באופן ברור ומוחלט ובכל החריפות הדרושה בשעה זו, שהם מביאים את כולנו להסכנה הכי גדולה, אם ככה ימשיכו הלאה.

החינוך בזמן האחרון, אשר ציבור הפועלים קיבל ממחנכים אחדים 'להרביץ' ברביזיוניסטים, הביא לידי כך.

ולצער הרב שמעתי מפי אנשים רציניים, המסורים להסתדרות בלב ונפש, שאין דרך אחרת ללחום ברביזיוניסטים, רק הדרך של מכות, ושעמדת המפלגה זה 'צמחוניות' אשר תביא עלינו שלטון הבריונים.

במשך השנתיים האחרונות חל שינוי רב בפסיכולוגיה של הטובים בציבור הפוע-לים, והשיטה 'להרביץ' היכתה שורשים עמוקים, ודרושה מלחמה בלתי פוסקת וזרירות רבה מצד המפלגה אם רוצים להיפטר מהאינז'יל הזה.

בכל הכבוד אליכם ובברכת העבודה
מניה שוהט